

A MUNKÁSKLUBOK REPREZENTÁCIÓI A SAJTÓBAN

Az ipari munkásság megjelenése a sajtó hasábjain

A nyomtatott sajtó a 18. század végén jelent meg Erdélyben, első jelentős termékét, az *Erdélyi Magyar Hírvivőt* 1790-ben alapították Szebenben. Csak egy évet maradt fenn, de ezen év alatt máris Kolozsvárra költözött. A kincses város kezdetektől fogva a legjelentősebb sajtóközpont szerepét vállalta magára, ekként a *Hírvivő* folytatása természetesen ugyanitt került forgalomba. Első magyar folyóiratként az *Erdélyi Múzeum* (1814) jelent meg, majd az első időszaki lap is feltűnt a *Hazai Híradó*, majd *Erdélyi Híradó* (1826–1848) címmel. Rövidebb ideig jelentkezett a konzervatív *Múlt és Jelen* (1841–1848) és Brassai Sámuel lapja, a *Vasárnapi Újság* (1834–1848) (Fleisz 2005: 55, Dávid 2000: 363).

Az 1848–1849-es események idején Kolozsvárt nem kevesebb mint négy politikai lap jelent meg: az *Erdélyi Híradó*, a *Múlt és Jelen*, az *Ellenőr* és a *Honvéd*, és a szabadságharc vége felé a *Szabadság* (Egyed 1997: 338–354).⁶⁶ Az események után nagyobb polgári igény mutatkozott a rendszeres sajtótermékek iránt. Megjelent a *Kolozsvári Közlöny* (1856–1873), majd 1867-ben már egyre inkább növekedett a napilapok száma, így az *Ellenzék*, *Kolozsvár*, *Magyar Polgár*, *Erdélyi Híradó* és *Magyarság* tette teljessé a kínálatot. 1871-ben az elsővel való fuzionálásából alakult meg a *Kelet*. 1880-tól megjelent a Független Párt erdélyi csoportjának lapja, az *Ellenzék* (1880–1944), amely egyik olyan orgánumnak bizonyult, amely meghatározta a közvéleményt (Dávid 2000: 364). Hetilap még nem volt Kolozsvárt, de a választék már magába foglalta a legnagyobb hirdetőújságot (*Kolozsvármegye Hivatalos Közlönye*), egyházi lapot (*Protestáns Közlöny*, *Keresztény Magvető*), iskolai újságot (*Család és Iskola*), szaklapot (*Erdélyi Gazda*) és réteglapokat (*Vegyteni Lapok*, *Fényképészeti Lapok*). A kép még így sem teljes, de jól mutatja a korabeli sajtó gazdagságát (Fleisz 2005: 55, Dávid 2000: 363).

Jordáky Lajos, a munkásság hivatásos történésze szerint ebben az időszakban nem voltak szocialista lapok, munkáslapok, de már a 19. század hetvenes éveitől eljutottak Kolozsvárra a budapesti, bécsi, bukaresti szocialista sajtótermékek, de még az I. és II. Internacionálé lapjai is a távolibb Svájc-ból vagy Németországból. Az első „harcos szellemű” lapok a Bánátban láttak napvilágot, a legiparosodottabb, német hatás alatt álló területen: a *Közjólét*, az *Új Világ* és *A munka őre* Aradon, valamint a *Volkswille* Temesvárt. A szerző szerint ekkortájt a munkássajtó követelése napirenden volt a szociáldemokrata pártok és a szakszervezetek gyűlésein, programjaiban, kiáltványaiban (Jordáky 1963: 214–216). A baloldali

⁶⁶ Egyed Ákos külön tanulmányt szentelt az említett időszak erdélyi magyar sajtójának, amelyben részletesen bemutatja a sajtótermékeket, ezeknek szerepét a közéletben, ugyanakkor a forráshasználat problémáiról is érdekesítő gondolatokat fogalmaz meg.

eszmék elterjedése ekkortájt még inkább az értelmiségi, polgári réteg soraiban történhetett meg, az ipari munkásság nem volt még annyira jelen a város életében.

A századforduló éveiben a régi nagy napilapok továbbéltek, mellettük újabbak jelentek meg (*Újság*), iskolai lapok (*Kolozsvári Lapok*), szaklapok (*Iparosok Közlönye*), képes családi lapok (*Kis Tükör*), honismereti (*Erdély*) és réteglapok (*Kerékpáros Turista*, *A mi földünk*, *Állatok védelme*). Robbanásszerű emelkedés történt, hiszen 1907-re már 26 hírlap és 12 folyóirat, vagyis összesen 38 sajtótermék látott napvilágot Kolozsváron (Fleisz 2005: 56, Dávid 2000: 363). Ebben a sajtódömpingben tűnnek fel az első munkáslapok, a szociáldemokrata párt patronátusa alatt. Ezekben az években egyre több szakegylet és szakszervezet alakult, már csak idő kérdése volt a sajtóban való képviselet konkretizálása. Kolozsvár munkássága az 1901-es évben két ízben is tüntetett, a második alkalomkor, május elsején került sor az első lap megszavazására és beindítására, az *Erdélyi Munkáslap* megjelenésére.⁶⁷ Egyáltalán nem volt hosszú életű, csupán négy száma jelent meg (1901. május–augusztus). Természetesen a „Világ proletárjai, egyesüljete!” mottó és Petőfi verssorai által fémjelzett lap első száma a szerkesztőség programcikkét („nemzetközi szociáldemokrácia” programja) közölte, valamint május elseje megünneplésének beszámolóját, amely akkor még nem volt hivatalos ünnep. A programcikk a célt az agitációban, az öntudatlan munkások felvilágosításában, osztálytudatra ébresztésében, a csüggedők bátorításában, a szervezkedés előmozdításában, a munkásság gazdasági és politikai felszabadításában látta. További cikkek szóltak gazdasági témákról, politikai ismertetésekről, városhírekről, majd az utolsó oldalon külön rovat volt rendelve a pártügyeknek és egyleti híreknek (Jordáky 1963: 220).

Az *Erdélyi Munkáslap* indította el a munkássajtó termékeinek hosszú sorát. Eleinte kevesebb és rövidebb életű lapokról számolhatunk be, melyek közül a már említett *Erdélyi Munkás*⁶⁸ és *Kolozsvári Munkás*⁶⁹ folytatta elődjének hagyományait. Mindkettő Kolozsvárt jelent meg, és e tény megerősíti azt a kijelentést, hogy habár Kolozsvárnak nem igazán volt fejlett nagyipara és gyáripara, munkássága sem volt még számos, de a szakszervezeti és politikai szervezkedéseknek a központjává vált. A két lap hasonló, mondhatom, hogy azonos struktúrát és hangnemet képviselt. Az előbbi ismét a nemzetközi szociáldemokrata programot vállalta fel, kiemelve, hogy a szociáldemokrata párt nemzetközi párt, amely minden ország elnyomottjaival együtt érez és együtt küzd. Maga

⁶⁷ *Erdélyi Munkáslap* (1901) „Szociáldemokrata politikai havilap”. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pata utca 1. Tulajdonosa: Kolozsvári Szociáldemokrata Párt. Felelős szerkesztői: Farkas Lajos kőműves, majd Fukász Sándor cipész munkás, de igazából Tatai Gyula nyomdász tartotta kézben a kiadást.

⁶⁸ *Erdélyi Munkás* (1903–1919) „Szociáldemokrata politikai havilap”. Megjelent minden hó elsején. Szerkesztőség és kiadóhivatal nagyon sokat változott: Fellegvári út 22. volt kezdetben, aztán huzamosabb ideig a Karolina tér 4., Ferenc József út 5., Ferenc József út 27. Tulajdonosa: Erdélyrészi Szociáldemokrata Párt. Felelős szerkesztői is egész sort tettek ki: Szilák Andor, László János, Tatai Gyula, Gönczi Ödön, Klein Jakab, Berkovics Izsák. Terjedelme: 8 oldal.

⁶⁹ *Kolozsvári Munkás* (1904–1908) „Szociáldemokrata politikai havilap”. Megjelent minden hó 15-én. Szerkesztőség és kiadóhivatal megegyezett az *Erdélyi Munkás*éval, kivéve az indulás évét: Sétatér utca 7., aztán huzamosabb ideig a Karolina tér 4., Ferenc József út 5., Ferenc József út 27. Tulajdonosa: Erdélyrészi Szociáldemokrata Párt. Felelős szerkesztői: Schwarz Miksa, Fülöp József, Linthaller Jenő. Terjedelme: 8 oldal.

a program sem változott az előzményekhez képest, vagyis az osztályharc szellemében kívánta folytatni aktivitását, végső céljának a tőkés termelési rendszer eltörlését, a munkásság felemelését tartotta. A politikai programcikkek mellett a munkásság helyzetének az ismertetése és elemzése volt a másik fő téma, felfedve a századelő bérmunkásainak nyomorát, nehéz helyzetét. Az utóbbi lap megjelenését azzal indokolta, hogy az előbbi nem bírta az igényeket kielégíteni, szükség volt még egy munkáslapra. Kijelentette, hogy ugyanazt a programot vallja magáénak, és a legmesszebb menő agitációt ígérte kifejteni. A párthírek és az egyleti hírek a szervezkedés menetét ismertették, de a további szervezkedések szükségességét is megfogalmazták. Különösen azért, mert láthatóvá váltak a „társadalom bomlásának tünetei”. A széteső világban pedig a munkásságnak, a szocialista eszméket magukénak vallóknak össze kellett tartaniuk a végső siker érdekében, ennek okáért felszólították a munkásokat, hogy aki még nem tette, lépjen be a szakegyletekbe vagy szakszervezetekbe, a politikai harc folytán pedig a Szociáldemokrata Pártba is.

A második fejezet munkásklubokról szóló utolsó alfejezetében említettem már a fent idézett két munkáslapnak a felhívásait a különböző multságokra, a nagymértékű szervezkedést ennek érdekében, valamint azt is, hogy a táncestélyek mellett emlékesteket, munkásünnepélyeket, illetve tudományos és ismeretterjesztő kurzusokat is szerveztek a 20. század első évtizedében. Ekként a lapok a munkásság életmódjának több aspektusába engednek betekinteni, habár a döntő diskurzusforma a baloldali felfogás osztályharcos szellemét idézi, a munkásság sanyarú helyzetének okait a világ egyenlőtlen erőviszonyokkal rendelkező osztályokra való szakadásában, és ezen osztályokhoz kapcsolódó termelési módokban találja meg. Kijelenthető, hogy már legelső megjelenési formáiban a munkásság sajtóhangja a későbbi évtizedekben oly megszokott szocialista diskurzust képviseli és forgalmazza, a lokális és az adott időszak viszonyaira, politikai és gazdasági helyzetképre alkalmazva azt.

Az 1910-es évek elejére tovább változott a kolozsvári sajtó képe, az *Ellenzék* és az *Újság* mellett további három napilag látott napvilágot: a *Kolozsvári Hírlap*, az *Előre* és az *Erdélyi Újság*. Megjelent az első hétfői újság is *Hétfői Híradó* címmel, amelyet *Kolozsvári Ellenőr*-re kereszteltek át. Az irodalom is képviseltette magát (*Erdélyi Lapok*), de a humor is (*Erdélyi Bakter*, *Kontra*) és a színházművészet is (*Színházi Újság*) teret nyert a maga megnyilvánulásainak. A folyóirat-felhozatal még változatosabbá tette a sajtótermést, a legkülönfélébb területeket fedve le, pl. *Baromfitenyésztés*, *Genealógiai Füzetek*, *Magyar Jogász* stb.

Szakmai diverzifikálódás a két világháború között

A hatalomváltással együtt megújult körülmények között működött a sajtónyilvánosság, a cenzúra szabta határok között, cenzúra, mely ugyanúgy érintette a román lapokat is. Ekkor már Románia keretében, Kolozsvár továbbra is a sajtókiadás kiemelt központja maradt, 10 napilappal lépett át az új rendszerbe, de ezekből csak 6 maradt fenn. Továbbra

is megjelent a *Kolozsvári Hírlap*, az *Újság* (1926-tól az Országos Magyar Párt lapja lett), az *Ellenzék*, valamint újak alakultak: az *Új Kelet* (zsidó néplap), a *Keleti Újság*, amely az *Ellenzék* mellett a leginkább meghatározta a közvéleményt, ugyanis a városi polgárság a magáénak vallotta. Habár román adminisztráció alá került, és a cenzúra is korlátozta nyilvánosságát, a kolozsvári sajtótermés egyre változatosabb lett. Továbbéltek egy ideig a hétfői lapok (*Hétfői Újság*, *Hétfői Friss Újság*), léteztek bulvárlapok (*Estilap*, *Jóslat*), riportlapok (*Tükör*, *Gyilkos*, *Riport Újság*), satirikus, erotikus lapok (*Komédia*), humorlapok (*28-as*), ifjúsági lapok (*Remény*, *Fölfelé*, *Ifjú Erdély*, *Erdélyi Magyar Lányok*), irodalmi, művészeti, filmes lapok (*Pásztortűz*, *Erdélyi Helikon*, *Színházi Újság*, *Színház és Társaság*), egyházi lapok (*Katolikus Világ*, *Unitárius Közlöny*, *Református Szemle*, *Órtorony*), sportújságok (*Sport hírek*, *Sport*), szaklapok (*Erdélyi Gazda*) és még sok más. Kolozsvár 1935-ben már toronymagasan vezetett a sajtópiacon a maga 88 időszaki sajtótermékével (Fleisz 2005: 171–184, Dávid 2000: 363–367). A román politikai pártok is megjelentették saját lapjaikat, amelyek az illető irányzat szellemében bővítették tovább az általános sajtópalettát: a nemzeti parasztpárt lapja volt a *Patria* (1919–1940), a liberálisoké a *Națiunea* (1924–1938), míg a néppártosoké az *Înfrățirea* (1920–1925). Nem hiányzott már a szocialista sajtó sem, a szocialista párt fóruma, amely rövidebb életű volt, mint magyar párja: *Tribuna Socialistă* (1919–1926) (Pascu 1974: 429).

Ebben a periódusban jelent meg a leghosszabb életű szocialista lap, a *Romániai Népszava* (1920–1934), az Erdélyi Szocialista Párt magyar nyelvű hetilapja, nem más mint Jordáky Lajos szerkesztésében.⁷⁰ Rövidebb életű, de harsányabb szocialista propagandát folytatott a *Jövő Társadalma* (1925–1930). A szocialista eszmék elterjedése, a kommunista párt illegalitásban való működése, valamint a szakmai szervezetek újjáalakulása, az Egységes Szakszervezetek Központi Tanácsának megalakulása hatalmas lökést adott a munkáslapok elterjedésének. A szervezkedés természetes velejárója volt egy sajátos fórum beindítása, amely az illető szakma és szakmai csoportosulás nyilvános szócsöve legyen. És mivel a szakszervezetek központjai Kolozsváron tömörültek, a székházak is itt voltak, a lapok kiadása is ide koncentrálódott, gyakran ugyanaz a székház jelentve a szakszervezet vezetőségi irodáit, gyűléstermét, kiadóhivatalát, betegpénztárát és klubját is.

Az Egységes Szakszervezetek központi szerve saját lapot indított *Viața Muncitoare* címmel, amely a szervezkedés kezdeményezését és irányítását felvállalva egy programújság kívánt lenni. A lapnak 1924-től magyar nyelvű verziója is megjelent, a *Munkásélet* első folyama⁷¹. Ez is Bukarestben jelent meg, átvette a román nyelvű lap beszédmódját, és mindenek előtt az Egységes Szakszervezetek életéről tudósított, regionális konferen-

⁷⁰ Ugyancsak Jordáky Lajos szerkesztésében jelent meg a szocialisták másik lapja, amely 1920-ban *Küzdelem*, 1921-ben *Népakarat* cím alatt jelent meg és ugyancsak ez évben szüntette be tevékenységét.

⁷¹ *Munkásélet* (1924–1931) „A Romániai Egységes Szövetségek és Szakszervezetek magyarnyelvű hetilapja”. Habár hetilapként nevezte meg magát, eléggé rendszertelenül jelent meg, hol hetente, hol csak kéthetente, néha pedig akár egy hónapot is szünetelt. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Bukarest, Șelari utca 10., Mihai-Vodă utca 25., Zidurilor utca 17. Felelős szerkesztő nem volt megnevezve. Terjedelem: 2 oldal, 1927-től 4 oldal.

ciákról, rendszeres határozatokról. További fontos témákat alkottak a munkások megmozdulásai, a különböző sztrájkok, üldöztetések, a munkásság becsapása a munkáltatók által. Az általános beszédmód az „elvtársakkal” való szolidarizálásra szólította fel az ország munkásságát, gyűjtéseket szervezett a sztrájkolók vagy az áldozatok megsegítésére. Az 1928-as nagy kommunista munkáspert részletesen ismertette, akárcsak a munkásotthonok erőszakos és több rendbéli bezárását. Rendszeres témát alkottak a különböző szakmai szervezkedések és azok országos vagy regionális konferenciái, az ifjúmunkások nehézségei, szervezkedési szükségletei, valamint a nők helyzete. A különböző gyárakból érkező jelentések, helyzetképek is állandó érdeklődést keltettek, az újság rendszeresen felhívásokat adott közre ezeknek serkentésére. A belföldi hírek mellett külföldi jelentések is helyet kaptak a lap hasábjain, de kivétel nélkül a külföldi munkásság osztályharcát képviselték, a sztrájkokat, összetűzéseket, a tőkés osztályok kizsákmányoló tevékenységére adott válaszokat. Nagyon ritkán szóba került a munkásság művelődési igénye és tevékenysége, egy alkalommal arról olvashatunk, hogy a bukaresti vasmunkások szövetsége irodalmi felolvasóestet szervezett. De ez inkább kivételnek számított a többi téma mellett.

Egy másik általános munkásfórum – amely azonban nem folyóirat, hanem éves megjelenésű kalendárium – *Az erdélyi munkás naptára*.⁷² Igazi kalendáriumként az első oldalak hónapokra bontva mutatták be az elkövetkezendő évet, amelyet kötelezően egy szorzótáblázat követett. A kiadványban szép számban kaptak helyet politikai, párttörténeti, munkásmozgalmi bemutatások, valamint biográfiák, nekrológok. Irodalmi rovatóban verseket, novellákat is lehetett olvasni. Az 1945 utáni két számban már elég sok írás foglalkozott a kisebbségek jogaival, védelmével, az együttélés feltételeivel. Egy ideig kötelező tartozéka volt az éves jelentés az előző egy vagy két év szakszervezeti mozgalmáról, a tagok számáról, az Egységes Szakszervezetek kiadásairól és bevételeiről. A kötet számottevő részét adattárfeleség foglalta le, főképpen hasznos címek, különféle listák (vásárok, események), valamint aktuális törvénycikkek, hivatalos közlemények ismertetései, nemcsak egyszerű közlések, hanem ezeknek magyarázatai is. A kezdeti években 50 vagy akár 60 oldalon keresztül reklámokat közölt a kötet, amelyek felvázolták az adott időszak fogyasztásának keresztmetszetét. Ahogyan csökkent a kiadvány oldalszáma, úgy lett egyre kevesebb a reklámszöveg is. *Az erdélyi munkás naptára* valóban naptár volt, egy adott társadalmi réteg kalendáriuma, a szocialista eszmék szellemében összeállított olvasmányokkal, de amellet hasznos információkkal, címekkel, mindennapi tudnivalókkal.

A különböző szakmák viszont saját érdekeiket szándékozták reprezentálni, ezért egyre több lapot indítottak. Bukarest mellett a leginkább iparosodott bánáti városokban jelen-

⁷² *Az erdélyi munkás naptára* (1922–1947) Az 1930-as években *Munkás Naptár*, az 1940-es években pedig hol eredeti címén szerepel, hol *Erdélyi munkás-naptára*. „Kiadja az Erdélyi Szocialista Párt Cluj-Kolozsvár”. Az 1940-es évek első felében: „Kiadja a Munkás Athenaeum”. Az 1940-es évek második felében: „Kiadja a Romániai Szociáldemokrata Párt”. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szabadság-tér 30. Felelős szerkesztő nincs megjelölve csak azokban az években, amikor az Athenaeum adta ki, ekkor Jordáky Lajos szerkesztette. Terjedelem: az 1920-as években 150–200 oldal, utána inkább 100–150 oldal.

tek meg munkáslapok, meg sporadikusan az ország más régióiban⁷³, de kétségen kívül Kolozsvár számított a központnak ilyen tekintetben is. A szakszervezetek itteni koncentrációja, a baloldali és munkásszerződési hagyományok régisége maga után vonta a szakmai sajtó helyi sajátosságát, és nem a központi lapok szükségszerű követését. A lapok hasonlóságai inkább azt sugallják, hogy – legalábbis a magyar nyelvű újságok esetében – Kolozsvár szerepe és szellemisége még a bukaresti sajtóra is hatással volt.

Az első világháború után a szakszervezetekkel egyszerre a szervezetek sajtótermékei is megjelentek, többnyire Kolozsváron és többnyire két vagy három nyelven (magyarul, románul, németül): *Bőripari Munkás*⁷⁴, *Ruházati Munkás*⁷⁵, majd a kettő összevonásával a *Ruházati és Bőripari Munkás*⁷⁶, *Vasmunkás*⁷⁷, *Vas- és Fémmunkás*⁷⁸, *Vasutasok Lapja*⁷⁹, *Famunkás*⁸⁰, *Faipari Munkás*⁸¹. Hasonló terjedelmű, hasonló szerkezetű és hasonló beszédmódot használó lapokról van szó, amelyek baloldali eszmék szellemében az osztályharcot írták fel jellegként zászlójukra. A *Faipari Munkás* első számában megjelenő programcikk kimondja, hogy a fő cél a harc a békéért és a nyolc órás munkaidőért, valamint a szocializmus eszméjének terjesztése. A lap be fog hatolni minden faipari munkás otthonába, hogy az osztályöntudatot és az összetartás érzetét ébressze fel: „... állandóan ostromozni

⁷³ Például nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a Marosvásárhelyen kiadott *Építőipari Munkás*nak, amely 1925 és 1929 között jelent meg, és több tekintetben átvette és népszerűsítette a *Viața Muncitoare* irányvonalát (lásd Fuchs 1963).

⁷⁴ *Bőripari Munkás* (1920–1927) *Cipész Munkás* címen indult Aradon. „Az Erdélyi és Bánáti Bőripari Munkások Szövetségének hivatalos lapja”. Megjelent minden második szombaton. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Memorandului utca 21 (Redut), Unirii tér 9. Felelős szerkesztő: Sz. Nagy Sándor. Terjedelem: 4 oldal. Folytatása a *Ruházati és Bőripari Munkás*.

⁷⁵ *Ruházati Munkás* (1921–1929) „A Romániai Ruházati Munkások Szövetségének hivatalos lapja”. Megjelent havonta egyszer. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Memorandului utca 21., Paul Chinezu utca 2., Măloasă utca 27., Carolina tér 2. Felelős szerkesztő: Csoma Ignácz. Terjedelem: 4 oldal. Összevont számoknál 6 vagy 8 oldal. Folytatása a *Ruházati és Bőripari Munkás*.

⁷⁶ *Ruházati és Bőripari Munkás* (1937–1940) „A Romániai Ruházati, Textil- és Bőripari Munkások Szövetségének hivatalos lapja”. Megjelent havonta egyszer. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Miron Costin utca 7. Felelős szerkesztő: Stroia György. Terjedelem: 4 oldal. A szövetség tagjai a lapot ingyen kapták.

⁷⁷ *Vasmunkás* (1924–1928) „Romániai Egységes, Vegyipari Vas- Fém- és Petróleummunkások Szövetségének közlönye”. Megjelent minden hónap 15-én. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Bukarest, Academiei utca 37., Amzei tér 15., Șelari utca 10. Terjedelem: 4 oldal. A szövetség tagjai a lapot ingyen kapták.

⁷⁸ *Vas- és Fémmunkás* (1919–1940) „A Romániai Vas-, Fém- és Vegyipari Munkások Országos Szövetségének hivatalos közlönye”. 1924-től utolsó két oldala *Üveggyári Munkás* vagy *Üveggyári Munkások Köréből* címmel mellékletként is értelmezhető. Megjelent minden hó elsején. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Memorandului utca 21, Victoriei utca 59. Felelős szerkesztő: Bartalis Sándor. Terjedelem: 4–8 oldal, kivételes alkalmakkor 16 oldal.

⁷⁹ *Vasutasok Lapja* (1930) „A Romániai Vasutas Szakszervezetek Országos Szövetségének hivatalos lapja”. Megjelent havonta egyszer. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Bukarest, Isvor utca 37. Terjedelem: 4 oldal. A szövetség tagjai a lapot ingyen kapták.

⁸⁰ *Famunkás* (1922–1929) „A Romániai Famunkások Szövetségének hivatalos lapja”. Megjelent minden hónap 15-én. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Memorandului utca 21., Carolina tér 2. Felelős szerkesztő: Kőműves Samu. Terjedelem: 4 oldal, kivételes alkalmakkor 6 oldal. Folytatása a *Faipari Munkás*.

⁸¹ *Faipari Munkás* (1930) „A Romániai Faipari Munkások Szövetségének hivatalos lapja” Megjelent minden hó elsején. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Bukarest, Isvor utca 37. Terjedelem: 4 oldal. A szövetség tagjai a lapot ingyen kapták.

fogja mindazon igazságtalanságokat, miket maguk a kapitalisták vagy hűséges és alázas szolgálk, a közigazgatási hatóságok és különösen a rend- és csendőrség követnek el állandóan a munkássággal szemben. Ostorozni fogja mindazokat, akik úgy értelmezik hivatásukat, hogy üldözésben részesítik a fűrészgári telepeken dolgozó azon munkástevéreinket, akik szervezkedés útján emberhez méltóbb életet és kimerítő munkájuk ellenében nagyobb falat kenyeret igyekeznek kiküzdeni önmaguk és családjuk számára.” (*Faipari Munkás*. 1930. máj. 1.) Számukra az aktualitást két témakör jelentette: egyrészt a szocialista ideológia, másrészt a gazdasági helyzet. A kettő erősen összefonódva jelentkezett, a leghétköznapibb események vagy ismertetések is az ideologikus diskurzus – gyakran következtlen, háttér nélküli, felületes – tolmácsolásában kerültek nyomtatásra. Állandó közlések kaptak helyet az ideológiai áramlatokról, történeti írások neves személyiségekről (Marx, Lenin) életrajzáról és tevékenységéről, tanításairól, május elsejének történetéről és mondanivalójáról, a szakszervezeti és általában a munkásmozgalom történetéről, lokális alakulásáról. A lapok harcot, harcot és újra harcot követeltek, harcot szakmai téren és harcot politikai téren: a termelőeszközök köztulajdonba vételét, az új rendszer eljövételének előidézését. Állandó felhívások buzdították az illető szakma munkásait a szervezkedésre, a sztrájkok megszervezésére vagy a sztrájkolók megsegítésére.

Aktuális helyzetképek tudósítottak a politikai és gazdasági helyzetről, az országos hatású eseményektől (kormányrendeletek, törvények leközlése, ismertetése és kommentálása) a lokális, alkalmi eseményekig (helyi sztrájkok, bizonyos gyárakban a vezetőség és a munkásság viszonya, a munkások kizsákmányolása, a nők helyzete bizonyos helyeken). Rendszeres jelentések jelentek meg az illető szakma országos vagy helyi szervezetei vezetőségének tollából, kimutatások a szervezetek tevékenységéről, bevételéről és kiadásairól, tagforgalmi kimutatások (hónapokra lebontott kimutatások taglétszámról, befizetett tagdíjakról). A *Vas- és Fémmunkás* 1924. március 1-i száma a szakszervezeti lap példányszámait is közli, ennek megfelelően 1922-ben 13 000 példányban, 1923-ban pedig 13 700 példányban került forgalomba, ez utóbbi évben a végső példányszám 3250 román nyelvű, 4520 német nyelvű és 5930 magyar nyelvű példányt takart. A külföldi hírek a lapok egy kisebb hányadát fedték le, de kivétel nélkül csak elítélő hangon tudósítottak a kapitalista világról és az ottani munkásság sanyarú helyzetéről, és sokkal szívesebben és szívélyesebben a szocialista mozgalmakról, valamint a nagy példaképről, a Szovjetunióról.

Alkalmanként a munkásság számára szervezett tanfolyamokról szóló hírek jelentek meg, a témakörök vázlatos bemutatásával. Elégé ritkán pedig állásajánlatokat olvashattak az érdekeltek, sokkal gyakrabban viszont figyelmeztetéseket, hogy melyik városokban, a város melyik gyáraiban nem érdemes munkát keresni, sőt kerülni ajánlott a tulajdonos attitűdje vagy az ott dolgozó munkások sztrájkterő, a szervezett munkásság számára nem megfelelő viselkedése miatt.

A sajtóból értesülhetünk a munkásság szervezkedésének más aspektusairól is, így például a termelőszövetkezetek beindításáról az illető szakmai területen és az illető szakmai szervezet keretében. Akárcsak a lapok kiadóhivatalai, a termelőszövetkezetek, fogyasztási

szövetkezetek is a szervezetek székházában működtek, hozzájárulva ezek sokoldalú tevékenységéhez. Az 1922-es év folyamán a *Bőripari Munkás* rendszeresen közölt egy heves hangú felszólítást, mégpedig reklámkeretbe foglalva, ahogyan annak grafikai kiemelése, kivitelezése is mutatta: „Önmagának és családjának ellensége az, aki nem a BŐRIPARI MUNKÁSOK TERMELŐ SZÖVETKEZETÉBEN szerzi be összes cipő-szükségletét. Cluj-Kolozsvár. Malom-utca 18. szám”.

Néha irodalmi rovat is helyet kapott a lapokban, ilyenkor a hírnévnek örvendő nagy mesterek (Petőfi, Coşbuc) mellett egyre több munkásköltő vagy amatőr irodalmár műveiből válogattak a szerkesztők. Az utóbbiak számos tanmesének nevezhető metaforikus karcolatokat, rövid írásokat közöltek (pl. „A gyufaszál”), amelyekben a szocializmus ideái keresték létjogosultságukat többé vagy kevésbé irodalmi formákban. Érdekes színfoltjai voltak a tudományos és politikai témákat forgalmazó hasáboknak, de ugyanazt a diskurzust képviselték. Gyermekekfejjel is érthető történetekben mutatták fel az összefogás, a harc szükségességét, a tőkésék, a gazdagok biztos vesztét. A *Bőripari Munkás* 1923. október 28-i száma irodalmi pályázati felhívást tett közzé, olyan színpadra alkalmazható szociális színdarab vagy vígjáték megírására, amelyet majd a munkások társulatai hasznosíthattak. Bármilyen darab lehetett, akár fordítás is, vagy „egy már meglévő témának szociális színvonalra való átültetése”. E tekintetben a színvonal nem a művészeti kánonoknak való megfelelést és értékelést jelentette, hanem az ideologikus elvárások teljesítését. A *Vas- és Fémmunkás* 1924. március 1-i száma pedig egy olyan irodalmi pályázatot hirdetett meg, amely egy világbékét propagáló vers megírására buzdította az érdeklődőket, a pályadíj pedig nem is volt elhanyagolandó összeg: 500 lej.

Ugyancsak a *Vas- és Fémmunkás* (1923. április 1.) jelentkezett egy olyan kiemelt fontosságú témával, mint egy munkáscsalád havi költségvetésének a becslése és értékelése. Az élmezés, ruházkodás és fűtőanyag költségei mellett a szórakozás is helyet kapott, mégpedig a következő tételek bemutatásával: újság (60 lej), két darab színházjegy (40 lej) és két darab mozijegy (20 lej), végösszeg 120 lej, messze a legkisebb összeg a teljes havi költségvetésben. Jelzésértékű e becslés, mivel a szakszervezeti fórumon a hivatalos diskurzus az említett termékek általi kulturális gyakorlatokat nevezte meg a „szórakozás” formáiként, tehát ismét a közvéleménynek megfelelő, kulturált szórakozást promóvalta, a mulatságra, táncra vagy alkoholfogyasztásra egyáltalán nem utalt, ami természetesen nem jelenti annak hiányát.

A különböző szakmákat képviselő lapok között nemcsak nagy volt a hasonlóság, hanem teljes szövegeket vettek át egymástól. Marx életrajza például szinte minden szakmai fórumon megjelent. A központi lap, a *Munkásélet* is rendszeresen vett át szövegeket a különböző szakmai újságokból, különösen az adott iparág országos szervezetének konferenciáiról szóló tudósításokat, határozatokat és jelentéseket, ezáltal is jelezve, hogy kibocsátó szervezete, az Egységes Szakszervezetek minden munkásszervezetet magáénak vallott, képviselni igyekezett.

A fent bemutatott és áttekintett sajtótermékek mellett ebben az időszakban természetesen más szakmák fórumai is megjelentek nyomtatásban, hiszen minden szervezet, min-

den szakmai tömörülés igyekezett nyilvánosságot szervezni, hírt adni magáról, tevékenységéről tagjainak és a külvilágnak is. Ilyenek voltak a *Bányamunkás*⁸², az *Építőmunkás*⁸³, az *Élelmezési Munkás*⁸⁴, a *Szállítómunkás*⁸⁵, a *Typograph*⁸⁶, a *Magánalkalmazott*⁸⁷ vagy a *Magántisztviselő*⁸⁸.

Egyéb rövid kifizetésű lapok is megjelentek, melyek a baloldali irányultságot reprezentálták, néha az illegalitás állapotában léteztek: *Ajutorul Roșu*, *Studentul Revoluționar*, *Kommunista Ifjómunkás*, *Gyár és Ucca*, *Țăranul Asuprit*, *Vörös Erdély* (Pascu 1974: 430). Kolozsváron külön antifasiszta lapként indult az *Alte Zări*⁸⁹, de alig két lapszámot ért meg (Nechită 1964). Érdekességként megemlítem, hogy a szocialista munkásság sajtótermékeinek köréhez a börtönújságokat is hozzákapcsolták, s doftánai (*Doftana*, *Doftana Roșie*, *Bolșevicul Încătușat*) és a zsilávai (*Jilava Roșie*) lapok példájára a marosvásárhelyi börtönnek 1930-ban létezett a *Cella* című lapja (Veress Pál kezdeményezésére született), a kolozsvárinak pedig 1926-ban a *Bilincs*. A kézírással elkészített, ritkán sokszorosított újságok a kuriózumok körébe tartoznak, a helyszínen raboskodóknak az elhivatottságát, az igazságát voltak hivatottak képviselni, ugyanakkor az illető személyeknek a megfelelő színvonalú és ideológiájú „szabadidős” tevékenységét jelentették, melynek véghezvitele, de birtoklása és olvasása is nehéz következményeket vont maga után (Bunta 1969).

A munkássajtó uniformizálása 1944 után

Az 1940–1944 közötti „magyar világ” viszonylagos sajtószabadsága után törés keletkezett a lapkiadásban, megszűntek az addigi napilapok (*Ellenzék*, *Keleti Magyar Újság*, *Magyar Nép*), valamint a sajtótermés korábbi gazdagságának azon képviselői, amelyek a háborús körülmények között is fennmaradtak. A polgári sajtó teljesen kiszorult a nyilvánosságból, egyszersmind baloldali beállítottságú lapok indultak, olyan újságírók alkalmazásával, akik a négy év alatt nem folytattak kompromittálónak tekinthető tevékenységet. 1944-ben indult meg Kolozsváron a *Világosság* (fejléce szerint az erdélyi magyar dolgozók napilapja, majd 1953-tól a Népi Szövetség lapja), ugyanabban az évben az *Erdély* (a Szociáldemokrata Párt lapja), majd 1946-ban az *Erdélyi Szikra* (a későbbi *Igazság*, a

⁸² „A Romániai Bányaiiparban Foglalkoztatott Munkások Szövetségének hivatalos közlönye”

⁸³ „Az építőiparban foglalkoztatott romániai munkások szaklapja”

⁸⁴ „A Romániai Élelmezési Munkások Szövetségének hivatalos lapja”

⁸⁵ „A szállításban foglalkoztatott romániai munkások szaklapja”

⁸⁶ „A Romániai Grafikai Munkások Szövetségének hivatalos lapja”

⁸⁷ „A Romániai Alkalmazottak Szövetségének közlönye”

⁸⁸ „A Cluji Magántisztviselők Szövetségének közlönye”

⁸⁹ „Publicație periodică împotriva fascismului și a războiului” [Időszakos kiadvány a fasizmus és a háború ellen.]

Kommunista Párt lapja) és az *Egység* (az erdélyi zsidóság magyar nyelvű lapja). A Romániai Magyar Írószövetség ugyancsak 1946-ban indította útjára saját lapját, az eleinte kéthetente, majd hetente megjelenő *Útunkat*. Az 1947-es kommunista hatalomátvétellel párhuzamosan a sajtó központosítása és a Kommunista Párt alá való helyezése is megtörtént, az *Igazságon* kívül a többi lap rendre megszűnt, utoljára a *Világosság*, 1952-ben (Kuszálík 1996: 14–17, Dávid 2000: 368–370).

A munkáslapokat leköltöztették Kolozsvárról Bukarestbe, majd egyre nagyobb fokú egységesítéssel rendre megszüntették őket, kivéve a hivatalos közlönyökként tekintett lapokat. Hosszú évtizedeken keresztül Kolozsváron csupán két napilap üzemelt: a *Făclia* és az *Igazság*, két hetilap: a *Tribuna* és az *Útunk/Utunk*, valamint több havilap: *Steaua*, *Korunk*, *Dolgozó Nő*, *Napsugár* (Pascu 1974: 457). A hatalom vigyázott arra, hogy minden korcsoport le legyen fedve a központ rendelkezése alatt levő sajtótermékekkel. E tény maga után vonta a több csatornán közvetített hatalmi diskurzus uniformizálását, az előírt hivatalos kultúra promoválását, valamint a bikkfanyelv egyre erőteljesebb térnyerését, oly maximális mértékben, amennyire az adott terület jellege megengedte.

Hivatalos kultúra csakis egy hivatalos történelemből nőtte ki magát, ezért a kezdetben oly kevés taggal induló kommunista pártmozgalom fokozottan érdekelt volt egy folytonosság felmutatásában, a fejlődés történelmi dimenzióinak bemutatásában. Ennek ellenére maga a kommunizmus mindennél jobban gyűlölte a történelmet, mármint az általánosan megtapasztalt, az általánosan elfogadott történelmet, azt, amelyet leginkább nevezhetünk „igazi” történelemnek, nem pedig a maga által épített verzióját. Ez utóbbi mindent meghamisított, mindenről mítoszokat gyártott, lábbal tiporta az evidenciákat – egy új történelmet gyártott, pontosabban újraalkotta, újradefiniálta magát a történelmet, ilyen értelemben „feltalálta” azt (Tismăneanu 1991: 5, Boia 2005: 91–104). A kommunizmus kezdetektől fogva elválaszthatatlan volt egy illúziótól, és ez nemcsak végigkísérte a kommunista történelmet, hanem alkotóelemét képezte. „Az illúzió a modern ember politikai képzeletéből fakad, ugyanakkor függ attól az állandó utánaigazítástól, amelyet a körülmények, túlélésének feltételeként, rákényszerítenek. A történelmet napi táplálékává teszi azáltal, hogy mindent, ami történés, szüntelenül beépít magába a hitbe. Ezzel magyarázható, hogy maga is csak annak eltűnével tűnhet el, amiből lényege táplálkozott: a történelem általi üdvözülésbe vetett hit csak a történelem radikális cáfolata előtt hajolhat meg, minthogy az teszi értelmetlenné létokát, a természetben rejlő állandó kiigazítás munkáját.” (Furet 2000: 9) A hatalom mindent megtett azért, hogy a maga által épített történelem látszata fennmaradjon, a saját történelmét számtalanszor megfogalmazta és terjesztette. Megalkotta saját hagyományát, a saját osztálytudat alapját.

Ahogy a nemesi rétegek hosszú ideig a kollektív emlékezet és a tradíció fő fenntartói voltak, ahogyan meghatározták a történelmet, és ahogyan saját történelmük kontinuitását sehol máshol nem fellelhető módon megalkották (lásd Halbwachs 1992: 121–128), ugyanúgy a hatalom is a proletáriátus hasonló kollektív emlékezetének a megkonstruálásán fáradozott, és saját tradícióját építette ki. A mindennap megteremtett történelem legitimációja akkor szilárdabb, ha vannak gyökerei és genealógiája is. A hivatásos „történészek” és mű-

veik mellett⁹⁰ a periodikák is az eszme kontinuitását szolgálták. Állandó rovatok, állandó tartalmak biztosították az ideológiai átnevelés mellett a múlt hagyatékának ismeretét. Az illegalitás kora mintegy mitologikus, szinte romantikus áthangoláson átesett korszakot, a kezdetek korát jelentette, a visszaemlékezések pedig az osztályharc időbeli fejlődését alapozták meg, a kiemelt időpontok és események az 1906–1907-es mozgalmak, az 1920-as sztrájkok, 1928-as nagy munkásper, az 1933-as általános sztrájk voltak. A nagy elődöket a munkáshősök, a baloldali eszmék képviselői jelentették, akiknek személyiségét tovább erősítette a mártírság, az eszmékért hozott végső áldozat. Visszaemlékezések, biográfiák segítettek az ősök emlékezetének legitimáló megalkotását, a hősök arcképcsarnoka a saját tradíciók és történelem konkrét rögzítő pontjai. A sajtótermékek kapcsán ez a folyamat ugyancsak a gyökerek, az első lépések mitologizálásán érhető tetten. Akárcsak a szervezkedés történetét bemutató és legitimáló dokumentumgyűjtemények, melyekre a második fejezet utolsó két alfejezetében hivatkoztam, a sajtónak is megjelentek az összefoglaló dokumentációi, olyan kötetek, amelyek az összes fellelhető munkás és/vagy baloldali sajtótermék inventáriumát állították össze.⁹¹ Mitologikus áthangolásuk már a kötetek címében megtörtént, és a bemutatások, az értékelések nyelvezetében is, melyeknek megfelelően a Kommunista Párt hatására, kezdeményezésére és vezetése alatt alakult meg minden egyes periodika. Az 1944 utáni munkásajtóban is rendszeresek voltak a régi munkáslapokra való visszaemlékezések, bemutatások, akárcsak a személyiségek biográfiái, a lapoknak a biográfiai is ugyanazt a folyamatot táplálták. Való igaz, hogy valamelyes mértékű kritika is megfogalmazódott az aktuális időszakból visszatekintve, leginkább az ideológiai hiányosságokat, az ideológiai színvonal alacsony voltát nevezve meg, de ez csak egy szeretteltjes gesztus volt a még tökéletlen alkotással szemben, amelynek nem volt meg a szerencséje, hogy már a szocialista korszakban szülessen meg. Az ideológiai színvonal és mérték hiányosságainak emlegetése állandó eljárása volt a hatalomnak, még az „aranykor” idejében is, az állandó követeléssel az iránta való lojalitást és az egyén saját életének megfelelő tudatosulását igyekező előidézni. A nyilvánvaló legitimáló szándék és történelemalkotás szellemében a párt a maga patronátusa alá helyezi a sajtótermékeket, saját legitimálására használja fel ezeket, egyszerűsített filológiai pontossággal adatolt forrásokat adományoz a jelen kutatás részére.

Az első próbálkozás

A kifejezetten munkáslapok vagy szakszervezeti lapok nem indultak újra olyan formában, mint ahogyan a két világháború között léteztek, vagyis szakmai leosztásban, hanem az egységesítés, a központosítás szellemében egyre inkább a hivatalos kultúra szócsövei

⁹⁰ A példa kedvéért a magyar vonatkozású eredményekből szemelgettem: Bányai 1949, Bányai 1973, Bányai 1976, Fazekas 1980.

⁹¹ Lásd *Presa comunistă... 1978*, *Presa muncitorească ... I–III. 1966–1973*.

lettek. Rögtön a háború után indult meg a *Szakszervezet*⁹² periodika Kolozsváron, a nagyon aktív Jordáky Lajos szerkesztésében. Rövid megjelenési ideje alatt sokféle témában közölt írásokat. Tipikus struktúrája a későbbi lapokban is felismerhető. A Jordáky által írt vezércikk mellett, amely az éppen aktuális eseményt vagy témát tárgyalta, más nagyobb terjedelmű cikkek következtek, politikai vagy gazdasági jellegűek, majd külön rovat a Szovjetunióról, a legkülönfélébb ismertetésekkel. A „Politika és szakszervezet” rovat a szervezkedés programadó írásait tartalmazta, majd a „Szakszervezeti élet” már konkrét híreket és ismertetéseket közölt, rendszeresen beszámolva a kolozsvári szervezett munkások számáról, iparágak szerinti megoszlásáról. Az aktuális témák között a munkabérek helyzete, a különböző egységek teljesítményei szerepeltek. A „Gazdasági szemle” az újjáépülő romániai gazdaság kérdéseivel foglalkozott, míg a „Kulturális szemle” a hivatalos kultúra kiképzését szolgálta, meg sem említve a szórakozás és szabadidőtöltés aspektusát, hanem az ismerős történelmi személyiségek (Sztálin, Horea) életéről és jelleméről értekezett, valamint rövid, a vezércikkekhez hasonló írásokat közölt a munkásosztály jelentőségéről és a munkás öntudat kiműveléséről. Az „Ifjúmunkás” rovat már sportról és más tevékenységekről is hírt adott, de politika és öntudatra ébresztő szöveg is volt benne bőven. Alkalomadtán „Nőmozgalom” rovat is képviselte magát, a baloldali eszmeiség és osztályharc női személyiségeiről, a nők helyzetéről és szervezkedéséről tudósítva. A lap rendszeresen közölt írásokat a szakszervezetek történetéből, a különböző szakmák szervezkedéséről az idők során, de sajnos rövid élettartama csak pár szervezet ismertetését engedte meg. Több esetben a lapok alján egy-egy éppen aktuális nyomtatott szlogen is helyet kapott, akár csak egy reklám, kiemelve a folyószövegből. Például az 1945 áprilisi számban, amelyben a fő témát a gazdasági helyzet, az élelmiszer- és a gyógyszer gondok képviselték, a következő felszólítás kapott helyet: „MUNKÁSOK! A demokráciát véditek, ha harcoltok a spekuláció ellen! Spekuláns és fasiszta – egyformán ellenség!” Majd: „Settenkedve lopózik s vérünket szipolyozza a spekuláns. Fogd el és add át a rendőrségnek!”

Összességében véve az elkövetkező évekből is jól ismert kommunista szöveg alkotta a lap diskurzusát. Tartalmas közvetítések a termelésről, az orosz teljesítményekről, ezek szembeállítása a nyugat-európai helyzettel, a kapitalista országok éhezésével. A háború utáni gondok, az újjáépítés reménye sejtik ki a szövegekből, a vezércikkek és a kisebb tudósítások által pedig egy politikai homogenizációra való törekvés. Fontosnak tartottam vázlatosan ismertetni a folyóirat struktúráját, beszédmódját, mivel a későbbi periodikák ugyanezt a vonalat vitték tovább, a tartalom egyre homogénebbé tételével, a bikkfanyelv egyre nagyobb térnyerésével, ezáltal az eredmény nem lett más, mint egyre „olvashatatlanabb” olvasnivaló. A kezdeti évek nehézségeinek fényében nem volt meglepő, hogy a klubok, a szórakozási alkalmak nem kerültek említésre, de a továbbiakban sem változott nagyot a helyzet, kivéve a klubokkal kapcsolatos hivatalos diskurzust, a szabályozások sokaságának megjelenését,

⁹² *Szakszervezet* (1945–1946) „A Szakszervezeti Tanács folyóirata”. Megjelent havonta egyszer. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Deák Ferenc utca 9. Felelős szerkesztő: Jordáky Lajos. Terjedelem: 48 oldal.

melyekből egy olyan kép rajzolódott ki, amelyennek szánta a hatalom a klubokat, amelyennek elképzelte, és nem amilyen formában üzemelt, vagy amit az odajáróknak jelentett.

A művelődési élet propagandalapjai

1953 januárjában jelent meg a *Clubul*⁹³ folyóirat, amely teljes egészében a „kultúrmunkának” volt dedikálva. Hogy mit is jelentett a kultúrmunka és a terjesztésre szánt kultúra akkoriban, az kiderül az állandó rovatokból és tematikákból. Hasonló periodika volt a *Művelődés*⁹⁴, az *Îndrumătorul Cultural* és a *Volk und Kultur* társlapja. A kettőnek az anyagából állt össze az a hivatalos korpusz, amelyet a hatalom a munkásság kulturális fogyasztására szánt. Nagy reményekkel közeledtem a *Club* felé – a *Művelődés*t már régebben ismertem, nagyjából tudtam, hogy mire várhatok –, de sajnálatomra csupán a hivatalos diskurzust termelte újra. Persze, nem etnográfiai leírásokban és értelmezésekben bízoktam, hanem a lokális ismertetések, beszámolók olyan információszállításában, amelyben tetten érhetném a kutatott jelenséget. Mindkét folyóirat párhuzamosan haladt a hivatalos kultúra szállításában, alkalmazásának technikai megsegítésében. Rendre a szabadidő eltöltését jelentő művelődési élet minden területét lefoglalták, mindenre volt ajánlatuk, pontosabban direktívájuk, és mindennek megvolt az ideológiai megalapozása és áthangolása.

Nagyon sok hasonlóság mellett a *Művelődés* mégis nagyobb teret szentelt a kultúrmunka primér anyagának, vagyis a színműveknek, verseknek, novelláknak, daloknak és táncoknak. Természetesen a munkáskultúra és a népi kultúra ötvöződése alkotta az említett műfajok tartalmát. A *Clubul* esetében mindez kiegészült elég számottevő anyaggal a technika világából, az ipari munka technikai oldalának részletes ismertetőivel. Plusz még egy-két más téma is felbukkan, mint például egy hosszú ideig aktív sakk-sarok. Összeségében viszont nagyon sok a közös vonás, ismerősek a szövegek, tehát ismét ugyanazon szövegek több csatornán való terjesztéséről van szó. A teljes kulturális államosításra való törekvés odáig vezetett, hogy a *Művelődés*ben és társlapjaiban forgalmazott alkotások kötelezőkké váltak, a lap végén volt egy forgatókönyv, amely eligazította az aktivistákat abban, hogy hogyan használják az illető szám anyagát, melyik hétvégén melyik verseket, táncokat, színdarabokat adják elő csoportjaikkal. Nem maradhatott ki semmi és semmilyen régió sem, a Duna-deltában is „kultúrhajó” létesült, ahol az ottani halászó népesség

⁹³ *Clubul* (1952–1957, 1962–1973) „Revistă Lunară a Consiliului Central al Sindicatelor”. 1955-től: „Revistă a C.C.S. pentru Problemele Muncii Culturale de Masă”, majd 1962-től: „Revistă Lunară a Consiliului central al Sindicatelor din R.P.R. pentru Activitatea Cultural-Educativă de Masă”. Megjelent havonta egyszer. Terjedelem: 56 oldal. A folyóirat a szovjet *Klub* címűből inspirálódott, annak példájára jött létre, és gyakran vett át abból riportokat, ismertetőket, mivel külön rovata volt a Szovjetunióknak szentelve.

⁹⁴ *Művelődés* (1948–) 1956-ig *Művelődési Útmutató*, majd 1986-tól *Cîntarea României*. „Megjelenik a Művészet- és Tájékoztatásügyi Min. felügyelete alatt”. 1960-tól: „Az Oktatás- és Művelődésügyi Min. és az RNK Orsz. Szakszervezeti Tanácsa havi folyóirata”. 1971-től: „A Szoc. Művelődési és Nevelési Tanács folyóirata”. 1980-tól: „A Megéneklünk Románia Orsz. Fesztivál folyóirata”. Megjelent havonta egyszer. Terjedelem: 32–72 oldal. (További adatokat lásd Kuszálík 1996: 135–136.)

elégíthette ki kulturális igényeit, és még az üdülőtelepeken is – az előírások szerint – élénk kultúrélet folyt. Minden faluban, a városok minden részében, minden üzemében kellett létezzen vagy egy kultúrotthon, vagy egy klub, vagy legalább egy vörös sarok⁹⁵. Ezek az egységek igyekeztek a hatalom előtt egy minél gazdagabb tevékenységet felmutatni, ennek megfelelően a beküldött helyi tudósítások és beszámolók az előírások tiszteletben tartását voltak hivatottak bizonygatni. Általában véve arról szóltak, hogy egy bizonyos üzem egy bizonyos gárdája egy bizonyos színdarabot vitt színre, egy bizonyos kiállítást, versenyt vagy kulturális estet szervezett. Más beszámolók egy bizonyos könyvtáros lelkes munkájáról szóltak, akinek hatására a könyvtár számszerű teljesítménye hatalmasat növekedett. A végső eredmények az országos versenyeken és fesztiválokon kerültek bemutatásra.

Ugyancsak a *Club* folyóiratból (1963. december) értesülhetünk arról, hogy milyen elvárásoknak kellett megfelelnie egy klubnak, ami a heti működését illeti. Kolozsvári példák nem kerültek elő, de a homogenizációs törekvés miatt egy másik erdélyi városból érkezett beszámoló is beszédesen illusztrálja a korabeli állapotokat. A szebeni *Independența* vállalat szakszervezeti klubjában az 1963. október 21–27. közötti héten a következő tevékenységek zajlottak. Hétfőn – A szocialista verseny kitüntetettjeinek dedikált est, mely során az ünnepeltek, családjaikkal együtt, tapasztalatcserén vettek részt, majd egy műsort tekintettek meg. Kedden – Tematikus est: gépesítés és automatizálás a kerekcső termelésében, mely során egy mérnök bemutatta a gépesítés és automatizálás fontosságát a termelés modernizálásában és a termelékenység növekedésében, míg egy másik mérnök a prések automatikus anyagellátásáról tartott előadást, végül pedig megtekintették a következő technikai-dokumentumfilmeket: „Itt automaták dolgoznak”, „Fiatal feltalálók”, „Tudomány és technika 20/1962”, „Szintetikus szálak”. Szerdán – „Aki tud, az válaszol” verseny a következő témával: „Ismerjük meg üzemünket és a termékeinket”. A kérdéseket úgy állították össze, hogy egy történeti kalandozást is lehetővé tegyenek, a város első gépműhelyének 1858-as megalapításától az *Independența* üzem jelenkori fontosságáig. A résztvevők főként az üzem fiatal munkásaiból és a szakiskola harmad éves diákjaiból kerültek ki. A verseny után filmvetítésre is sor került. Csütörtökön – A román haderő napja volt, amikor is a klub látogatói a közös ünnepségeken vettek részt. Pénteken – „Az üzem életéből” című olajfestmény-kiállítás megnyitójára került sor, amelyet a klub képzőművészeti köre szervezett, utána pedig a tévéműsor megtekintése következett. Szombaton – „A rendkívüli keresése” című színmű előadása került sorra, a klub színjátszócsoportjának

⁹⁵ A *Szakszervezeti Élet* 1950. október 15-i száma a klubok kampányszerepéről cikkezve meghatározta a vörös sarok fogalmát: „A Vörös Sarok abban különbözik a klubtól, hogy csak az üzemben belül működhetik, legfeljebb egy vagy két szobából áll; díszítése: nagy tanítómestereink, a szovjet sztáhanovisták vagy az üzem él-munkásainak képe és egy-két termelésre vonatkozó idézet. Rendeltetése pedig az, hogy itt találkozhassanak a munkások, technikusok és mérnökök, hogy megvitassák a termelés kérdéseit, az illető üzem vagy üzemrész fontos problémáit, egyszóval a Vörös Sarok elsősorban a tanulás és tapasztalatcsere helye. Itt mutatják be és vitatják meg az üzem újítói és ésszerűsítői a munkamódszereiket. Természetes, hogy ha az üzemnek nincs saját klubja, átmenetileg a Vörös Sarok is felhasználható más kulturmunka céljára, de vigyázni kell arra, nehogy egyszerű próbateremmé, vagy biliárdszobává változzék át.”

előadásában. Vasárnap – Leckekoncert volt az állami filharmonikusok előadásában. A klasszikuszene iránti érdeklődés felkeltése érdekében ugyanazon a napon „Aki tud, az válaszol” versenyt is szerveztek „Nagy zeneszerzők művei” témában. A beszámoló szerzője ezek után hozzáteszi, hogy „természetesen” a felsoroltak „a hétnek csak” a fő tevékenységei voltak, melyek mellett más aktivitásokra is sor került, így néhány könyv bemutatása az olvasóteremben, sakkverseny és a különféle zenekarok próbái.

A *Club* szinte minden számában, a *Művelődésben* pedig évente egyszer-kétszer jelentek olyan hosszabb szövegek, amelyek a klub szerepét újra- meg újrafogalmazták, a hatékony eszközt látták benne a munkástömegek nevelésére. Megszabták az agitátorok feladatait, a propaganda menetét. Az utóbbi folyóirat 1960 februári száma széles körű vitát kezdeményezett a következő címmel: „A klub – a vállalatok és intézmények tömegművelődési tevékenységének központja”. A vita más folyóiratokból is ismerős, mondanivalójának lényege az, hogy a klub nem lehetett más, mint a tömegművelés fóruma, amely minél jobban (előadások, viták, megbeszélések, filmek, segédanyagok által) kellett kapcsolódjon az illető vállalat profiljához, hogy magához vonja a munkásokat, és megfelelően céljának, a szocialista öntudat kiművelésének. A vitaindító cikkekre érkező válaszok a megszokott diskurzust képviselték, ugyanazt mondták el: a szakmai színvonal emelésének szükségességét, a tevékenységi kör szélesítésének szükségességét, ami gyermekprogramok, családi programok és nyugdíjasoknak való programok üzemeltetését jelentette. Vagyis minden korosztály bevonását, a paternalista felfogás értelmében a haza összes fiának és leányának a bevonását. Azt is kimondták ezek a válaszok, hogy a klub vagy a művelődési otthon nem lehet más, mint a párt politikájának népszerűsítési fóruma. A mindenhonnan érkező központi ideológia a szabadidős tevékenységeket is le kívánta fedni, mégpedig olyan mértékben, hogy a családok bevonásával, a családi szféra és együtt töltött idő klubba való áttevésével az élet valóban teljes gyarmatosítása valósuljon meg.

A két folyóirat és mellékletei által forgalmazott kultúra nem kedvelt más megnyilvánulásokat, és ennek kapcsán kerültek elő a táncalkalmakra utaló jelek. 1961-ben és 1962-ben mindkét folyóirat közölt egy olyan ankétot, amely az „ifjúsági csütörtökkel” foglalkozott. Az ifjúságnak kitalált este a szórakozást és a nevelést egyaránt szolgálta, és lehetséges, hogy éppen a hétfői táncalkalmak ellensúlyozására volt megszervezve. Az 1950-es évek közepén a *Club* még az „ifjúsági szerdáról” tudósított, tehát nem volt új keletű esemény, a hétköznapon való lebonyolítása pedig inkább délutáni, koraesti programokat engedett meg, mintsem a hétfői hosszú estéket. Az „ifjúsági csütörtökkel” kapcsolatos rövid írások az esemény nem túl nagy népszerűségét jelezték, ugyanis a klubvezetők, az aktivisták arról cikkeztek, hogy valamilyen módon változatosabbá, érdekesebbé kellett volna tenni ezeket a délutánokat, hogy vonzóbbá váljanak a fiatalok számára. Ugyanakkor többen megjegyezték, hogy természetesen kell, hogy táncoljon a fiatalság, de nem kellene csak abból álljon maga a teljes esemény. Ne csak „bál és szórakozás” legyen – tehát a nevelő célzatú tevékenységek, az ideológiának megfelelő aktivitásokat hiányolták, jelezvén, hogy az ifjúság igénye a szórakozást, a táncot követelte. A táncot nem kellett „mozgósítás”, mint a többi programokhoz. Nem mintha a hatalom elhatárolódott volna a táncról, mint kulturális tevékenységtől, de a szín-

padi teljesítményekre, elsősorban a néptáncra korlátozta azt, nevelő kultúrtevékenységre, táncsoportok, műkedvelő társulatok előírásoknak megfelelő gyakorlatára.

Ugyanezt a jelenséget, a megkövetelt és az ifjúság által igényelt kulturális tevékenységek közötti eltérést támasztják alá a *Club* 1968–1973 között megjelent számai, amelyek egyre több ideológiai, elméleti szöveget közöltek, az általános hangulatuk egyre fojtogatóbb lett, egyre inkább csak az öt éves terv határidő előtti teljesítése foglalkoztatta őket, miközben számos kultúrfelelős feltette a kérdést, hogy vajon miért nem jártak annyira az alkalmazottak családjaikkal a klubokba? Miért nem vett részt az ifjúság az akciókban? Jelzésértékű kérdések, egyszerre utalnak a klubok látogatottságának csökkenésére és a propaganda megerősítésére, az egyre szigorúbb szabályokra, korlátokra. Ekkor alakítják át magukat a szakszervezeteket is, amely bizonyára rányomta bélyegét a klubok tevékenységére is.

Az 1957-ben újrainduló *Korunk*⁹⁶ már változatosabb hangnemet képviselt, a szépirodalom és a marxista olvasmányok mellett olyan korabeli újdonságokról is tudósított, mint a modern művészetek, sőt, még a Beatles zenekarnak is szánt néhány sort. A hivatalos diskurzustól viszont nem lehetett mentes, és már újraindulása évében figyelmet szentelt az ifjúság szerveződésének, nevelésének, öntudatra ébresztésének. Az ifjúsági brigádok foglalkoztatására hívta fel a figyelmet, kiemelve, hogy a munka kellett legyen az ifjúság nevelésének fő tényezője!

Általános jellegű munkáslapok

A munkásság életével és kulturális preferenciáival kapcsolatos információkat más, központi lapokból is reménykedtem kihámozni. Ekként a háború után egymás után induló *Dolgozó Nő*⁹⁷, *Szakszervezeti Élet*⁹⁸, majd pár évre rá az *Ifjúmunkás*⁹⁹, végül a *Munkásélet*¹⁰⁰ új

⁹⁶ *Korunk* (1926–1940, 1957–) „Tudomány, irodalom, művészet, élet”. 1960-tól: „világnézeti folyóirat”. 1974-től: „A Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács havi lapja”. Megjelent havonta egyszer. Szerkesztői között kiemelkedett: Gaál Gábor, Balogh Edgár. Terjedelem: 80–192 oldal. (További adatokat lásd Kuszálík 1996: 118–119, valamint <http://www.korunk.org/?q=node/10549>.)

⁹⁷ *Dolgozó Nő* (1945–1989) „Képes folyóirat”. 1948-tól: „A Romániai Demokrata Nők Szövetségének lapja”. 1958-tól: „AZ RNK Országos Nőtanácsának képes folyóirata”. Megjelent havonta egyszer. Felelős szerkesztői közül ismertebbek: Jordáky Lajos, Berde Mária. Terjedelem: 16–40 oldal. (További adatokat lásd Kuszálík 1996: 69–70.)

⁹⁸ *Szakszervezeti Élet* (1946–1953) „A Romániai Országos Szakszervezeti Tanács hetilapja”. 1953-tól: „Az RNK Szakszervezetei Központi Tanácsának hetilapja”. Megjelent hetente egyszer. Terjedelem: 4–12 oldal. Folytatása a *Munkásélet*.

⁹⁹ *Ifjúmunkás* (1948–1953, 1957–1989) „Az Ifjúmunkás Szövetség országos hetilapja”. 1957-től: „Az Ifjúmunkás Szövetség Központi Vezetőségének hetilapja”. 1965-től: „A Kommunista Ifjúság Szövetsége Központi Bizottságának hetilapja”. Megjelent hetente egyszer. Terjedelem: 4–8 oldal. (További adatokat lásd Kuszálík 1996: 105.)

¹⁰⁰ *Munkásélet új folyam* (1957–1989) „Az RNK Szakszervezetei Központi Tanácsának hetilapja”. 1966-tól: „A Romániai Szakszervezetek Általános Szövetségének hetilapja”. Megjelent hetente egyszer. Terjedelem: 8 oldal. (További adatokat lásd Kuszálík 1996: 134.)

folyama – mind a megfelelő román nyelvű periodikák társlapjai – kecsgetett új eredményekkel. A már bemutatott lapokhoz hasonló, sok esetben megegyező struktúrát, tartalmakat és diskurzust érvényesítő folyóiratok egymásnak rokonai, jellegükből, célcsoportjukból adódó kisebb különbségekkel. A *Dolgozó Nő* receptekkel, divatrovattal, szabásmintákkal egészítette ki a megszokott olvasmányokat, történeti bemutatásokat és ideológiai kiképzéseket – lévén amúgy is a „legolvashatóbb”, legváltozatosabb folyóirat. Az *Ifjúmunkás* tartalmazta a legtöbb sporttal kapcsolatos anyagot, a *Szakszervezeti Élet* és majd a *Munkásélet* lévén a „legkonzervatívabb”, a hatalmi diskurzus és a hivatalos munkáskultúra alapvető szöcsöve.

A *Dolgozó Nő* huszonöt áttekintett évfolyamában csupán öt olyan írás látott napvilágot, amely a klubok, a szórakozási alkalmak érdekelt aspektusait is említik. Ebből az ötből – egy aranyosgyéresi és egy marosvásárhelyi mellett – három foglalkozik kolozsvári eseményekkel. A legkorábbi, 1946 februárjában megjelent rövid ismertető a vasas nők első szervezkedéséről adott hírt, egy Ilona-bál szervezéséről, amelyen a komoly szereplések és a kabaré után hajnalig tartó tánc foglalta le a nagyérdemű közönséget. A *bútorgyár klubjában* (1956. április) című cikkből megtudhatjuk, hogy a Libertatea gyár munkásai a fások fő képviselőiként a régi épületben kaptak klubhelyiséget, ahol széleskörű kulturális tevékenységet folytattak. A cikk ugyanakkor egy kolozsvári klub megszokott napi tevékenységét ismerteti.

„Alacsonytermetű, negyven év körüli asszonyka a klubfelelős. Törékenynek látszó, de szenvedéllyel teli ember. Beszélgetünk. Ha szó esik a munkájáról, a megtett útról, és magáról, a megváltozott életéről, – annyi melegség fűti szavát.

A kolozsvári Libertatea bútorgyár munkásai 1953-ban kaptak klubhelyiséget a Fások Szakszervezetének régi épületében. Akkor még a termék piszkosak s a klub fogalma eléggé ismeretlen volt. Nem volt könnyű a munkások otthonává tenni. A fiatalabbakat még táncdelutánokkal is csalogatták. Most több, jól működő köre van a klubnak, s mintegy százötven tevékeny tagot tart számon. Csak a nők közül: harminchat dalárdás, hat szólista, tizennégy táncos és hét színjátészó van. Jó a rigmusbrigád. S a műkedvelők? Sok mindent játszanak – egyfelvonásostól a Liliomfiig. [...]

A klubban már a kora délutáni órákban pezseg az élet. Egyik szobában az asztaliteniszezők edzenek. Ide hallatszik a labda pattogása.

A rigmusbrigád a keskeny öltözőben húzódott meg. Egyik harmonikát nyekerget, a másik az éneken toldoz-foldoz, úgy, ahogy a dallam megkívánja. A nyolctagú brigád két (egy magyar és egy román) csoportból áll. Nem kis eredménnyel harcoltak már eddig is a selejt, a hanyagság, az iszákosság, a „lógás”, a késés ellen. Még azt is gúnydalra veszik, ha valaki a gyűlésen sokat beszél, de a munkapadja mellett keveset tesz. [...]

A könyvtáros lánykának, Nagy Magdának is (a gyár fiatal munkanyilvántartója) szaporodik a munkája. Sűrűn jönnek a könyvkölcsönzők. Legnagyobb részt ifjúmunkások.

A klubvezető mindenütt ott van: tanácsot ad, bíraskodik, elbeszélget, – hol, mire van szüksége. Közben egyre többen érkeznek. Ki ebbe, ki abba a terembe tart. Ha választani

kéne, nem is tudom számomra melyik lenne vonzóbb, izgalmasabb: a rigmusbrigádhoz tartozni, kinek most készülő új dalát egy hét múlva minden bizonyára az egész gyár énekli? Az asztali teniszezők közé állni és elnyerni a »ma esti bajnok« címet? Vagy itt, fekete-fehér mezőn lóval, futárral, gyalogosokkal, »sakkba állítani« a királyt?”

A *Mennyit ér a szabadidő* címmel megjelent felmérés (1961. szeptember) ugyancsak a Libertarea bútorgyár munkásnőit szólaltatta meg. A gyermeknevelés, otthoni munka és esti líceum mellett nem mindenkinek jutott ideje a klub látogatására is, de aki odajárt, annak az előadások, az „Aki tud, az válaszol” verseny, a vetítések és az ifjúsági est nyerte el tetszését. Ez utóbbi esemény keretében a mindenki által várt tánc előtt politikai tájékoztatók és szakmai előadások is elhangzottak.

Ennyi információ volt leszűrhető a szórakozással, a klub használatával kapcsolatosan, nyilvánvalóan egy olyan reprezentációról van szó, amely az előírásoknak, a központi követelményeknek megfelelő volt: a színpad, a dalárda, a táncegyüttes mellett a könyvtár, a sakk-sarok örvendett állítólagos népszerűségnek, egy olyan játék, amelynek még szimbolikája is áthangolható az ideológiai követelményeknek: a gyalogosok, a lovak, a futók, azaz a nép megdönti a királyt, az uralkodó és kizsákmányoló osztály legmagasabb funkcióban levő személyét. De ismét előbukkant a táncolás, mint a fiatalokat csalogató lehetőség, és olyan kontextusba volt állítva, hogy továbbra sem hagyja nyugton a kutató érdeklődését, hanem azt az érzést kelti, hogy mégiscsak érdemes volt pár sorért, pár cikért végiglapozni jó pár évfolyamnyi periodikát.

A *Szakszervezeti Élet* sem bővelkedik a szórakozási alkalmakkal kapcsolatos információkban. A megszokott diskurzus a kultúr munka fontosságát hangsúlyozta, amelynek első kolozsvári hírhozója a Kereskedelmi és Magántisztviselők Szakszervezetének aktivistája volt 1946. március 17-én. Az eredményeket a sikeres dalárda, műkedvelő gárda, a megalakulás előtt álló szavalókórus, a színvonalas faliújság és gazdag könyvtár jelentette, a sportolás megszervezése, valamint a falumunka háború utáni hullámának felvállalása. Azonkívül:

„Még 1944-ben szilveszteri mulatságot rendeztünk, kis műsorral, ismerkedési jelleggel. Ugyanezt megismételtük 1945-ben is, szép anyagi és erkölcsi sikerrel. Az elmúlt tavasszal műsoros, nagy estélyt rendeztünk, részben a falumunka akció, részben könyvtárunk kibővítése számára. A tiszta jövedelem 754.000 lei volt. Ennek fele, 372.000 lei falumunkára illetve másik fele könyvtáralapra ment. Ősszel műsoros szüreti bált rendeztünk, ez a mulatság is a siker jegyében folyt le, a kultúralap javára. A tiszta jövedelem meghaladta az 1 millió leit!

Minden második vasárnap műsoros, táncos teadélutánokat tartunk, amelyen arra helyezük a hangsúlyt, hogy népes, nagy családunkat közelebb hozzuk egymáshoz.”

További érdekes híreket pár év elteltével közöl a folyóirat, programszerű cikkben fejtve ki a munkásklubok szerepét az aktuális társadalomban *A munkáskluboknak üzemünk kulturtevékenységének központjait kell válniuk* címmel 1949. szeptember 11-én. A már

sokat emlegetett paternalista felfogásba bújtatott központi kontrollnak a kulturális téren való teljességre törekvő érvényesülését érhetjük tetten, egyáltalán nem meglepő módon szovjet példákra hivatkozva.

„Polejov regénye, »A tűz műhelye« jól érzékelteti, hogy a szovjet üzemekben a munkásklub az üzemi dolgozók kulturéletének tengelyévé vált. A klubban ünneplik meg a Szilvesztert és a többi ünnepnapokat, itt tartanak zeneestéket, kulturelőadásokat, táncmulatságokat. A klub olvasótermében olvasnak a munkások és munkásnők irodalmi és technikai könyveket, mert a klubban uralkodó csendben, kényelmes karosszékekben, kellemes környezetben jobban elmélyednek szórakoztató olvasmányaikban vagy tanulmányaikban.

Az új szovjet irodalom megismertet bennünket a Szovjetunió egyre fejlődő kulturéletével. Az üzem művészcsoportjai a klub külön termeiben tartják meg próbáikat; megfelelő helyiségekben technikai megbeszélésekre ülnek össze az üzem munkásai és technikusai.

Nők, férfiak szabadidejükben a klubban találkoznak barátaikkal; zenélnek, sakkoznak, beszélgetnek. A sporttevékenység ugyancsak a klub köré csoportosul.”

A folyóirat szerint a növekedő kultúralapokból minden üzem megengedhette magának a klubok kiépítését és üzemeltetését. Előzőleg is léteztek klubféleségek, de azok „úri kaszinók” voltak, ahová a munkásság csak kiszolgáló személyzetként tehetette be a lábát. A szocializmusban viszont már fordított viszonyokról volt szó, ahol a munkás a maga uraként építhette ki saját kulturális intézményeit, maga döntve annak milyenségéről. A következő években már sokkal hangsúlyosabbá vált a klubok politikai szerepe, ennek megkövetelése. Ugyancsak programadó jellegű írásban – *A klubok és Vörös-Sarkok szerepe a választási kampányban* (1950. október 15.) – vázolták fel a politikában való részvétel fontosságát, a jövő társadalmának kiépítése érdekében, azért, hogy végre a munkásság saját sorsának irányítója legyen, saját akaratát érvényesítse ezen a téren is. Egy következő, november 26-i írás már a klubok fokozott tevékenységétől tudósított a választások küszöbén.

Ugyancsak a *Szakszervezeti Élet*ből tudhatjuk meg, hogy a munkássajtó nemcsak forgalmazta a hivatalos kultúrát, hanem állítólagos kultúrigényeket elégitett ki. A munkástársadalom saját hagyományának részét képezte az újságolvasás, a sajtótermékek általi irányítás és művelődés.

„Idézzük a DERMATA-üzem bizottságának levelét: »Kérjük a Szakszervezeti Élet szerkesztőségét, hogy a DERMATA-művek alkalmazottai részére 1946 szeptember 1-től kezdődően teljes taglétszámunknak megfelelően 4100 darab Szakszervezeti Életet és 400 darab Viața Sindicală-t hetenként előjegyezni szíveskedjék. Ezen intézkedésünkkel azt akarjuk elérni, hogy az országban folyó ezirányú versenyben méltóképpen vehessünk részt.«

Példaként állítjuk oda a kolozsvári DERMATA-gyár munkásait, akik most újólág bebizonyították, hogy öntudatos munkások, akik tisztában vannak azzal a fontos szereppel, amelyet a szakszervezeti sajtó tölt be a munkásságnak a haladásért és az emberi megélhetésért folytatott küzdelemben.

Felhívjuk országunk összes dolgozóit: kövessék a DERMATA munkásainak példáját.” Több irányban is jelzésértékű a fenti, 1946. szeptember 8-i idézet: nemcsak a Dermata munkásainak nemzetiségi arányára utal – bizonyára nem pontosan 4100, illetve 400 munkásról volt szó –, nemcsak a Dermata presztízsét fogalmazza újra¹⁰¹ és nemcsak a sajtó általános funkcióit említi meg, hanem a könyvtárak esetében is látható számszerűsített kultúrafogyasztás követelményeit. Az ipari termeléssel párhuzamosan minden más területen bevezették a munkaversenyek lángoló szellemét, ismételten utalva a központi elképzelések és a mindennapi gyakorlatok kettősségére, a hivatalos diskurzus üres használatára. A versenyek eredményeket követeltek, ezek pedig nem a valós kultúrigényeket és praxisokat jelentették, hanem az egymásra licitáló számok harcát. Nem meglepő az sem, hogy az ilyen biztató kezdetek után Kolozsvár nyerte meg a szakszervezeti sajtó versenyét, majd rendszeresen megrendezték a folyóirat munkáslevelezőinek kolozsvári „értekezletét”.

Annak ellenére, hogy az *Iffjúmunkás* éppenséggel a fiataloknak szólt, az ők problémáit vállalta fel, a klubok és a táncalkalmak ezen a fórumon sem voltak túlreprezentálva. Az 1950-es és 1960-as években megjelent pár megszokott általános írás a klubok nevelő és politikai szerepéről, az ott folytatott sokoldalú tevékenységekről, amelyek talán csak annyiban különböztek a más periodikákban megjelentektől, hogy néha megszólaltatták a klub használóit is.

„Kacsi Róza »Lenin gyermekévei és serdülő korá«-t olvassa.

– A könyv befejezése után »Máritét« fogom olvasni, ez a könyv következik sorra a vakáció elején összeállított könyvlistámon – mondja ő.

– Meg akarom ismerni Mária Melinkáját a litván komszolista leányt és az ő példáján keresztül a szovjet ifjúságot. Olyan harciosa akarok lenni a szocializmusnak mint amilyen ő volt.” (1949. augusztus 6.)

A szovjet kultusz művelése egyik folyóiratot sem kerülte el, a szovjet klubok példájára a hazai intézmények is arra törekedtek, hogy minél hamarabb „besorozzák” a fiatalokat, ekként az *Iffjúmunkás* már az idősebb iskolásoknak is szólt, hírt adva diákklubok, egyetemista klubok működéséről. A már megszokott nevelő diskurzus mentén csupán három esetben szembesülhettem a táncolással mint igényelt szórakozási formával. 1957. augusztus 29-én a *Tánciskolában* című írás a Breiner Béla nagyváradi munkásklub tánciskolájának bemutatását vállalta fel, dicsérve a kurzus céljait és eszközeit. Itt a kínosan tiszta munkásfiatalok nemcsak táncolni tanultak meg, éspedig szépen táncolni, hanem illemleckéket is kaptak: hogyan kell ismerkedni, hogyan kell beszélni a táncpartnerrel stb. Ugyancsak nagyváradi példán keresztül derül ki, hogy nem mindenhol volt fogantja az

¹⁰¹ A hetilap a maga általánosságában sokat foglalkozik Kolozsvárral, és elsősorban a Dermatával. Rendszeres tudósítások, pozitív előjelű riportok adják hírül az ország kétségén kívül egyik – mind a termelés, mind a szervezkedés – tekintetében fontos üzemének teljesítményeit.

illemleckéknek. *Két klub – kétféle ifjúsági csütörtök* (1959. június 4.) vonja le a következtetést már maga a cím. A már előzőleg is említett Breiner Béla nyomdászklubban illedelmes, jól öltözött közönség kulturált táncsal és színvonalas előadásokkal töltötte az estét. A Cootex kisiparos klubban viszont vegyes közönség járt, vegyes volt a kultúresemény megítélése is.

„– Jössz, apafej? Itt nem almás a csurgli..., vagyis itt – lehetséges a zeneszó melletti ízetlen ölelkezés, groteszk vonaglás, amelyet ők táncnak, mégpedig »klassz« táncnak neveznek. Az izléstelen táncolókat kitéltotta ugyan a klubból az IMSZ alapszervezet vezetősége [...] de mégis a táncestélyek megszervezésének körülményei arra engedik következtetni e nem éppen dicséretesen viselkedő ifjakat, hogy itt »mindent lehet«.

Mert a Cootex klubban más a szellem, más a hangulat ezeken az ifjúsági csütörtöknek keresztelt táncestélyeken, mint a Breinerben. Először is a hirtelen-hamarjában előkapott előadás, amely két tánc szünetében egy-egy újságcikk felolvasásából áll – nem lehet sem eléggé nevelőértékű, sem érdekes, főleg amikor sok résztvevő oda se figyel. Itt nincs meghívó, példásan dolgozó ifjúmunkások jutalom-szórakozása: az jön, aki akar, azaz aki megfizeti az egy lejes beléptidíjat.”

A nagyváradi példa a többi nagyvárosra is utal, mivel Kolozsvárt is hasonló volt a helyzet, voltak különbségek a klubok között, de ezeknek megítélése a hatalmi diskurzus felől egyféleképpen, az egyének felől másféleképpen történt, illetve az egyének értékelését az is meghatározta, hogy éppen milyen csoporthoz tartozott az illető, melyik klubnak a törzsgárdájához csatlakozott. Érdeemes információkat hordozó írások nem foglalkoztak kolozsvári példákkal, de a nagyváradihoz hasonlóan, egy marosvásárhelyi klub ismertetése azt mutatja, hogy a szocializmus időszakában, mint sok minden más, a klubok is uniformizált képet mutattak a hivatalos kultúrának való megfelelés jegyében, és még a hozzájuk kapcsolódó, a hatalom által nem kívánatosnak minősített szubkulturális gyakorlatok is lényegében megegyeztek. A *Milyen „műfaj” a munkásklub?* (1973. április 12.) címet viselő írás egy olyan marosvásárhelyi klubot mutat be, amelynek épületét egyszerre két üzem is használta. A tipikusnak nevezhető klub képe rajzolódik ki a szövegből: kötelező könyvtár, játék- és sporthelyiség (sakk, biliárd, rómi, ping-pong), táncsoport, népi zenekar, szólisták tevékenysége, hetente háromszor filmvetítés (vasárnap akár négyszer is), esténként szimpozionok, gyűlések, szakmai versenyek, és végül ismét „mostoha” szerepben: a táncest. Ez utóbbit nem lehetett minden héten megrendezni, mert botrány tört ki, verekedés, többnyire a kocsmá közelsége miatt, ahonnan már nem megfelelő állapotban érkeztek a résztvevők.

Jóval többet cikkezett a *Munkásélet* új folyama a klubokról és tevékenységükről, figyelmet szentelve a kolozsvári tudósításoknak is. Akárcsak a többi esetben, a *Munkásélet* megjelenése során is végigvonul a klubokkal kapcsolatos programadó cikkek sorozata, és már újraindulása évében, azaz 1957-ben egy kritikai hangnem figyelhető meg, amely aztán később sem hagy alább: a kultúr munka hiányosságait ecseteli, az igényesebb, célszerűbb

műsorokat és aktivitásokat követeli az ifjúság öntudatának kiművelése és a párt politikájának érvényesítése céljából. A *Club, Művelődés és Szakszervezeti Élet* mellett a *Munkásélet*-ben is sorra került a klubok tevékenységéről szóló vitarovat, de későbbben, vagyis az 1971-es évben. Megszokott programírások és megszokott reflektálások miatt nem részletezem, de kiemelnék egy kérdést, amely összegezte a problematizálásokat: „klub vagy gyűlésterem?”

Minden klub és vörös sarok maradéktalanul feleljen meg eredeti rendeltetésének, vagyis a központi irányítású tömegművelésnek – írja a lap 1957. június 20-i száma. *Több figyelmet a szakszervezeti klubok nevelőmunkájára* – olvashatjuk 1958. április 2-án. Meg kell találni a megfelelő nevelési eszközöket és módozatokat – írta az elemző –, hogy érdekessé tegyék a tevékenységeket, hogy odavonzzák a munkásokat. Ne legyen játéklarang a klub, annak ellenére, hogy kell legyen játékszobája. A helyzetet a tartományi szaktanácsok plenáris ülésén is megtárgyalták, ami két dolgot is jelenthet: ténylegesen nem volt számottevő tevékenység a klubokban, vagy a hatalmi korlátozások szigorítása, az egyre keményebb propaganda számára a máskor megszokott tevékenységformák már nem voltak megfelelőek. Nemcsak Kolozs megyei jelenség volt ez, hanem máshol is egyre inkább figyeltek a klubélet „fellendítésére”. A marosvásárhelyi cukorgyár üzembizottsága a munkások nagy számát vonta be a kultúrtevékenységbe, és a klub tevékenységének kifejlesztése érdekében feladatkörönként összesen kilenc kollektívát létesített: „1) a politikai, tudományos és műszaki ismeretek terjesztésére, 2) különféle tanfolyamok irányítására, 3) a sajtó terjesztésére és népszerűsítésére, 4) a faliújságok szerkesztő bizottságának támogatására, 5) a könyvtári munka és könyvterjesztés megszervezésére, 6) a rádiósítási állomás irányítására, 7) a szemléltető agitáció megszervezésére, 8) a gyermekek iskolán kívüli foglalkoztatására és 9) a műkedvelő és művészeti körök tevékenységének megszervezésére és irányítására.” (1960. jan. 7.) Ez esetben sincs meglepetés a listán, de maga a sorrend sokatmondó.

Kolozsvári példákon keresztül megismerhetjük a vasasok klubjának gyermekbarát jellegét, ahol zeneóvoda, balett-foglalkoztatások szolgálták a gyermekek, elsősorban a lányok nevelését. Egyre változatosabb kép rajzolódik ki a klubok tevékenységéről, habár általánosságában nézve, nem tűnik úgy, hogy a gyermekekkel való ilyen mértékű foglalkozás elterjedt lett volna.

„Pionírpalotába tévedtünk volna? Nem. A kolozsvári vasmunkások klubjába látogattunk el. Hogy mégis annyi óvodás- és iskoláskorban lévő gyermeket láttunk itt, annak egyszerűen az az oka, hogy a vasas klubban igen nagy figyelmet fordítanak a gyermekek iskolán kívüli foglalkoztatására, oktatására.

Kérdezzük csak meg Urbás elvtársnőt, a klub egyik vezetőjét: miként vélekedik a gyermekek körében végzett munkáról.

– A klub vezetősége főfeladatának tekinti a gyermekekkel való foglalkozást – világosít fel Urbás elvtársnő. – Mintegy 120 gyermeket foglalkoztatunk, illetve nevelünk, oktatunk itt a klub helyiségeiben. [...]

Elbucszunk a kolozsvári vasasok klubjától, attól a klubból, ahol a gyermekek is otthon érzik magukat. Azt kívánjuk a kis Dávid Csillának, Muresan Lucicának, Gombos Mariká-

nak, Csepreghi Évának, Ürmösi Juditnak, Révész Aidának és a többi mosolygósarcú leánycának (fiú sajnos kevés vesz részt a klub tevékenységében), hogy látogassák ezután is szorgalmasan a klubot, hívják el minél nagyobb számban szüleiket is és maradjanak hűséges barátai a vasas klubnak akkor is, amikor már kinőnek a gyermek-korból.” (1958. január 9.)

Kolozsvár tartomány klubigazgatóinak több napos tanácskozása (1961. december 7.) a tapasztalatcsere jegyében zajlott le, és ismételten a változatosságot nevezte meg a továbbra is megteendő lépések alapjának. A vezetők felhívták a figyelmet arra, hogy a klubokba nemcsak a dolgozók jártak, hanem családjaik is, ezért minden korosztályhoz kell szólni. Különös figyelmet kell szentelni a fiataloknak, a csütörtöki találkozósaik a megfelelő színvonalat kell elérjék.

„A klub vezető kollektívája megfeledezett arról, hogy a klub tevékenységében egy egész estét betöltő ifjúsági összejövetel célja és feladata sokkal igényesebb, sokrétűbb mint amennyit egyórás – másfél órás előadás és az utána következő tánc nyújthat. Az ifjúság nevelése a klubok egyik központi kérdése: a most formálódó, alakuló ifjú ember érdeklődési köre roppant tág, szinte mindent felölelő, érdeklő a természettudomány, foglalkoztatja a technika számos, munkahelyén is felmerülő kérdése, szereti a muzsikát, a dalt és a táncot, vonzza a művészet. A most növekvő ifjú ember a társadalmi élet egyik-másik normájával még nincs tisztában: nem ismeri eléggé a törvényeket, jó részük éppen nagykorúvá vált honpolgár, aki nem ismeri eléggé milyen jogai és kötelességei vannak, sok-sok, az élet nyújtotta mindennapi kérdés még érthetetlen előtte, viselkedése, magatartása félszeg, kiforratlan, szellemi életük éppúgy istápolásra szorul mint munkájuk, mindennapi tevékenységük.”

A fenti idézet az új ember születésének korát ünnepli, olyannak jellemezve a fiatalságot, amilyennek látni szeretné, amilyené nevelni szeretné. A többoldalúan fejlett egyén minden iránt érdeklődik, ami a hivatalos kultúra része, ami a „helyes” kulturális tartalmakat jelenti, de a hatalom kikér magának egy nagyon fontos kitélt: az út kezdetén álló egyén személyiségét formálni kell, meg kell mutatni neki a határokat, ki kell jelölni neki a kötelességeket, ismertetni jogait, mindenk előtt a helyes irányban kell kiképezni őt. A más – általában munkahelyi – beszámolóban értelmes tekintetű, halk, de dolgozó, nagyszerű szakember, művelt, kifogástalan jellem ez esetben már félszeg, kiforratlan személyiség lesz, akinek a kimunkálása a jövő társadalmi céljából a hatalom, azaz intézményeinek alapvető feladata. A klub ennek a nevelésnek a helyszíne, amelyet a megfelelően változatos és színvonalas felhozatal esetében, és a hosszú munkanapok és egyre sokasodó munkán kívüli kötelező tevékenységek mellett, a munkások önként és szívesen látogatnak – mint ahogy a Carbochim gyár klubjának ismertetéséből is kiderül.

„Változatosabbá kellene tenni a hétfői – szombat esti és vasárnapi – rendezvényeket is. Sajnos a vezető tanács megelégszik azzal, hogy ezeken a napokon egy-egy filmet vetít

vagy legjobb esetben táncösszejövetelt rendez. Ott jártunk alkalmával egyes elvtársak – Pruneanu Elena, a klub igazgatója, Bacsó László, a Bőr- és cipőgyár szakszervezete bizottságának titkára és mások – azzal érveltek, hogy a hét végén nincs szükség különösebb klubtevékenységre, mivel a városban amúgyis sok a szórakozási lehetőség. Mondanunk sem kell, hogy mennyire helytelen ez az önmegnyugtatásnak szánt kimagyarázkodás. A dolgozók szívesen töltenék hétvégi szabadidejüket családjikkal együtt a klubban, ha ott hasznos és szórakoztató rendezvényekre számíthatnának.” (1963. február 7.)

Üzemi lapok

Sokat ígérő forrásnak tartottam az üzemi lapokat. A nagyhírű Dermata (Herbák János, majd Clujana) folyóiratát sikerült megtalálnom és áttekintenem, a magyarul *Üzemünk Élete*¹⁰², románul *Viața Uzinei Noastre* címre keresztelt periodikát. A nem kevesebb mint 24 évfolyamot megért lap csalódást okozott, nagyon kevés információt tartalmaz a szórakozási alkalmakkal kapcsolatosan. Pontosabban az országos események és az üzem belső munkájával kapcsolatos ismertetések mellett a művelődési élet hivatalos diskurzusa eléggé gazdag, az üzem kultúrbrigádjai a máshonnan is ismert kötelező aktivitásokat művelték: színjátszó társulat, tánccsoport, dalárda, zenekarok működtetése, munkástanfolyamok szervezése. A sportnak kiemelkedő szerepe volt, elsősorban a labdarúgó csapat miatt, 1957-től külön sportrovat jelentkezett a lap utolsó oldalán. 1960-tól az ifjúsági rovat is beindult, de az ifjú élmunkások és aktivisták, a jó és a rossz példák felmutatásán kívül mással nem igazán szolgált. A klubok kapcsán két-három tudósítás kapott helyet, amelyekből kiderült, hogy az üzemnek egyaránt volt könnyűzenekara, szimfonikus zenekara és népzzenekara. A *Klubunk munkájáról* című írás (1953. február 17.) a megadott irányelvek alapján tárja fel a kulturális munkát, és az említés szintjén foglalkozik a bőrszőknél megszervezett táncalkalmakkal is.

„A munkás klubnak egyik feladata, hogy a dolgozók széles rétegeit kommunista nevelésben részesítse. Üzemünk klubja e nagyszerű feladatnak csak úgy tud eleget tenni, ha dolgozóink minnél nagyobb számban keresik fel klubunkat. Klubunk új vezetőséget kapott. A régi vezetőség tapasztalataiból és hibáiból tanulva az új vezetőség mindent el fog követni a klub élet fellendülésének érdekében. [...]

A klub azonban csak akkor tudja teljesíteni feladatát, ha üzemünk dolgozói cselekvően támogatják munkájában. A vezetőség részletes és pontos munkatervet készített, amelynek alapján dolgozik. Ifjúságunk szórakozására a klub Apor-utcai helyiségében vasárnap délutánonként műsorral egybekötött táncdélutánokat rendez. Klubunk mindennapra

¹⁰² *Üzemünk Élete* (1951–1974) „A Herbák János-üzemek Pártbizottsága és az Üzemi Bizottsága lapja”. 1964-től: „A kolozsvári Clujana Bőr- és Cipőgyár Pártbizottságának és Szakszervezeti Bizottságának Lapja”. Megjelent kezdetben évente 6–39 száma, 1970-től hetente egyszer. Terjedelem: 4–6 oldal.

tervet készít, amelyet üzemünk bejáratánál függesztünk ki. Ezen keresztül tájékoztatjuk üzemünk dolgozóit, hogy melyik napon melyik reszort szerepel. A szerdai napokon a klubunkban irodalmi estéket szervez a könyvtár a Szovjetunió klubjainak mintájára. Az irodalomest sikeréért az »Írószövetség« egyik tagja könyvismertetést tart.

Klubunk ajtaja mindenki előtt nyitva van. Szívesen látunk minden dolgozót, ifjút, idősét, aki kulturszínvonalát emelni igyekszik. Klubunk keretén belül üzemünk sztahanovistái minden hónapban egyszer előadásokat tartanak arról, hogy a módszerek hogyan nyújtottak segítséget munkájukban.

A klub élet fellendítéséből az üzem dolgozói ezentul cselekvőbbben vegyék ki részüket, hogy ezen keresztül emeljék kulturszínvonalukat.”

Az 1960-as években a Herbák, az Unirea és a Carbochim üzemek kulturális bizottságai az Unirea Munkásklub közös használatáról döntöttek, a harmadik pártkongresszusra történő előkészületek szellemében egész hónapos rendezvénysorozatot szerveztek, melyen mindhárom üzem színjátszó csoportjai, szavalókórusai, zenekarai és szólistái készültek fellépni, a lehető legváltozatosabb műsorszámokkal igyekezvén vonzóvá tenni az eseményt a munkásság körében. Ugyanebben a periódusban indult be a Herbák üzemek „stúdiója”, vagyis minden reggel a saját rádióadó köszöntötte a munkahelyükre érkezőket. További kultúrtevékenységeket jelentettek a satirikus kiállítások, a faliújságok versenye, a könyvtárosok versenye és a sor még folytatható.

Kolozsvári napilap

Az előzőleg bemutatott munkáslapoktól eltérő forrást jelent a kolozsvári napilap, az *Igazság*¹⁰³. Nem annyira a forgalmazott diskurzus és az azt meghatározó ideológia szempontjából, hanem a megjelenés gyakorisága és a lap rendeltetése szempontjából. Egy városnak és egy tartománynak, később megyének a teljes életét kívánta lefedni a napilap, a célközönség pedig ugyanaz maradt, hiszen a szocialista rendszer a munkásosztály, a dolgozók társadalmát jelentette.

A napilapról alkotott általános kép a mindennapi apróbb hírek, sport, művészet, tévé-műsor és hirdetés mellett igazából két nagy tematikus vonalat mutat. Az egyik az állam, a párt, a vezetés munkája és eredményei: kongresszusok, gyűlések, látogatások részletes ismertetése, ezen alkalmakkor elmondott vezetői beszédek többnyire szó szerinti leközlése. A másik vonal a teljesítmények tematikája, ami általában a termelést jelentette: riportok, hírek, beszámolók az iparról és ritkábban a szövetkezeti mezőgazdaságról. Az

¹⁰³ *Igazság* (1945–1989) Az első tíz száma *Erdélyi Szikra* néven jelent meg. „A Kommunizmus Romániai Pártja Kolozsvár-területi Bizottságának lapja”. 1950-től: „A Romániai Munkáspárt Kolozsvár-tartományi Vezetőségének és a Tartományi és Városi Néptanács lapja”. 1968-tól: „A Román Kommunista Párt Kolozs megyei Bizottsága és a megye néptanácsának napilapja”. Megjelent naponta. Terjedelem: 4–8 oldal.

olvasónak az lehet az érzése, hogy a legérdekesebb dolgok csakis azok lehetnek, hogy hol mit dolgoznak, hogyan, milyen mennyiségben, milyen részlegek vannak bizonyos vállalatoknál, kik dolgoznak ott és hogyan, milyen munkafolyamatok vannak és mi a végeredmény. Mintha csak munkások, mérnökök, igazgatók, felelősök léteznének a világon, ritkábban tanárok és orvosok is. Nincs konfliktus, nincs polgári életforma, nincs értelmiségi élet.

A kutatás számára szerencsésnek mondható az a tény, hogy a város életének teljességét bemutatni óhajtó napilap néha a fiatalok szórakozására is figyelt, meglátogatta a klubokat is, és riportot, helyzetképeket közölt ezekről. Tekintetbe véve a napilap voltát, az évente megjelenő hatalmas számot, a kluboknak egyáltalán nem volt túl sok hely szentelve, de még így is az *Igazság* szállította a legtöbb tudósítást. A munkáslapokhoz hasonlóan feltűnnek általános, programadó írások a klubok tevékenységéről, ennek fontosságáról, funkciójáról, a „céltudatos” nevelés prioritásáról, valamint a munkások, az üzemek művelődési életének ismertetései, a megszokott hivatalos kultúra hivatalos formulái. Nem hiányoznak sem az évfordulók, a munkásünnepek, a munkásság és a kommunista eszmeiség képviselőinek életrajzai sem.

A klubokról szóló híradások közül a legáltalánosabbak és rendszeresebbek az év első kiadásai, a január 3-án megjelenő számok beszámolóit a szilveszteri mulatságokról. A diákok a Diákművelődési Házban, a munkások pedig saját klubjaikban szórakozva várták az újév eljövételét. Családok, baráti körök a munkahely szomszédságában töltötték az év utolsó estéjét. A szilveszteri mulatságok mellett az újság nagy ritkán a klubok életéről is tudósított, esetleges konfliktusokról, amikor több vállalat használta ugyanazt a helyiséget. Az ismertetések közül kitűnnek azok, amelyek a régi, a hagyománnyal rendelkezőkről szólnak. Ugyanazon évben, 1964-ben a riporterek mind a fásokat, mind a Viktória-klubot meglátogatták.

„Felismerhetetlenül más ma a régi »fások« klubja. A néhány évvel ezelőtti fiatalok inkább csak táncolni jártak ide. Szombaton és vasárnap este. Emlékszem, a zenekar félórakig húzott egy-egy tangót és sikertelen, unaloműzőnek bizonyult hosszúra nyújtott Szívkiüldi műsora is. De hát ez volt... Pedig szívesebben szórakoztunk volna másféleképpen is, úgy mint ma itt, a Libertatea-Tehnofrig munkásklubban.” (1964. január 12.)

A visszaemlékező a változást, a fejlődést hivatott legitimálni saját emlékei alapján, habár az általam gyűjtött biografikus szövegekben egyáltalán nem ez a diskurzus nyilvánult meg, hanem éppen ellenkezőleg, egy pozitív, értékekkel teli beszédmód, amely a fásokat egyik fő szórakozási helyként nevezte meg, ahol nagyszerűen lehetett táncolni különösebb hiányérzetek nélkül. A napilap azonban a hivatalos előírásoknak kellett megfeleljen, a változást kellett alátámasztania, így a klub sokoldalúságát emeli ki: a nagyteremben műszaki előadás folyt, kisebb termekben filmvetítés, műkedvelő gárda próbája, sakkozás. Végül, az előadás után csak sor került a táncrea is a nagyteremben, de ez már „kulturált” tánc volt, mert tánctanár tanította illemre a fiatalokat.

„Ellátogattunk a kolozsvári Viktória-klubba. A délelőtti órákban csendes a klub, csupán a könyvtárban találunk néhány olvasót. Ilyenkor szembetűnik, máskor talán észre sem vennénk: tiszta, szépen, kellemesen berendezett a klub minden terme, szobája. Walter Sándor igazgatót tervekészítés közben zavarjuk. [...]

– Elsőrendű feladatnak tekintjük a klub látogatóinak nevelését. Ezt politikai, tudományos és ismeretterjesztő előadássorozatok megrendezésével biztosítjuk. Az idén a klubhoz tartozó vállalatok dolgozóinak kérésére mindinkább előtérbe kerül a szakmai nevelés. [...]

Az ifjak mellett – akik közül a legtöbb rendszeres klublátogatót toboroztunk s részükre ezután is táncestét, irodalmi és más témákra vetélkedőt, nevelő előadásokat, könyvismertetőket rendezünk – gondoskodunk az idősebb nemzedék szórakoztatásáról.” (1964. szeptember 6.)

Az alkalmi ismertető mellett két fontos témában dokumentálódhat a kutató, a fiatalok csütörtöki és a hétfői szórakozási alkalmairól tudhat meg többet. A riportokból úgy tűnik, hogy mindkét alkalom párhuzamosan élt egy ideig, de a csütörtöki esemény nem maradt fenn sokáig. 1960. november 17-ei híradás szerint „csütörtököt mondott”, vagyis nem volt sikere a fiataloknál, akik kevesen is voltak és unatkoztak is. 1962. február 15-én már a csütörtöki napon a riporterek kinn voltak *Őrjáraton egy feledésbe merült hagyomány nyomában*.

„Az Irisz-telep felől fiatal pár közeledik a leláncolt, lelakatolt sodronykapuhoz. Faggatni kezdi a csendet. Eredménytelenül. A kerítésen levő elárvult falragaszt kezdi betűzni. Egyik-másik betűt alig-alig tudja előcsalogatni a homályból. Végülis összegezi a plakát mondanivalóját: Az üzem IMSZ-szervezete szeretettel meghívja a fiatalokat a szombat este megrendezendő, reggelig tartó bálra. [...]

A szomszéd kapujában két fiatalember várakozik. Amikor hozzájuk ér, megszólítják:

– Csütörtökön már nincs semmi a börgyáriaknál?

– Nincs, – válaszolja –, tavaly óta nincs, csak vasárnap és néha szombaton, de akkor reggelig. [...]

Az Ifjúsági Csütörtök hagyománnyá vált az egész országban. Az elmúlt évek tapasztalata azt bizonyítja, nemcsak hasznos, célszerű ez az ifjúságot szórakoztatva nevelő forma, hanem elengedhetetlenül szükséges is. [...]

Az elmúlt héten őrjáraton kerestük az Ifjúsági Csütörtököt. Ahol megfordultunk, nem találtuk. Találtunk viszont olyan fiatalokat, akik az Ifjúsági Csütörtök iránt érdeklődtek. Valamennyiüket arra biztattuk, keressék fel üzemük IMSZ bizottságát és érdeklődjék meg: van-e szándékukban végre alaposan megszervezni a fiatalok szórakozását?”

A szombat esti események népszerűsége azonban nem változott, még vasárnap is szerveztek táncesteket, csak akkor már nehezebben maradt kinn a városban az ifjúság, mivel másnap munkába kellett menni. 1957-ben, 1958-ban, 1960-ban, 1961-ben, 1968-ban és 1971-ben jelent meg riport a szombat esti táncmulatságokról. A beszámoló az esemény

rendszerességét, a folyamatosságát jelzik, de azt is, hogy különbségek voltak a helyszínek között, és a különbségek az idők során is megmutatkoztak. 1957. szeptember 26-án például csupa negatív élménnyel gazdagodott a riporter, mivel a fásoknál ugyan heves volt a tánc és nagyszerű a mulatozási kedv, de a „Szív küldi” módszert alkalmazta az élelmes zenekar, amelynek keretében két lejbe került egy nóta, és ha nem akadt senki adakozó, akkor a zenekar hallgatott, mint a néma sír. A bőrösöknél éppen fordítva állt a helyzet, ott soha nem hallgatott el a zenekar, túl hangos is volt, és még fel is kérte a táncolókat, hogy énekeljenek a mikrofonba. Erre egyes személyek felhasználták az alkalmat, hogy különböző üvöltéseket vagy röhögési technikákat próbáljanak ki a nagyérdemű közönség előtt. Az idők múltán a jól ismert klubok közül mindegyikben zajlott az élet. *Szombat este – bálózók között* című riport (1960. május 19.):

„Szombat este... A légben a május friss illata terjeng. A klubokból, bálhelyiségekből kiszűrődő zene a tánc kedvelőit, a fiatalokat vonzza. És jönnek is. Csoportosan vagy párosával. A lányok egy része udvarlóikkal, mások mamájuk kíséretében. Nézzünk csak utánuk.

Először a Viktória klubba látogatunk el. Még nincs tíz óra, de már javában »áll a bál«. A zenekar most kezd egy új számba, s felhangzik az ismert dal: Tavasszal kell a szerelem...

A szünetben fiatal párral kötünk ismeretséget. A lányka szőke, két nagy szeme kíváncsian szegeződik ránk. Kérdésünkre elárulja, hogy Balázs Zsuzsának hívják és a Higienia szövetség 8-as számú fodrászüzletében dolgozik. A fiu, Chir Vilhelm, egyetemista. Nemrég ismerkedtek meg az Operában...

Zsuzsika gyakori vendége a klubnak. Négy éve jár már ide rendszeresen. Persze nem csak táncolni, hanem a műkedvelő csoport tagjaként, a klub művelődési tevékenységéhez is hozzájárul. [...]

Még tart a műsor, amikor a Vasas klubba érkezünk. Itt a Triumf üzem dolgozói rendeztek elvtársi összejövetelt. Az üzem mozgósító és művész-csoportjának előadása után, csakhamar átalakul a terem, eltűnnek a széksorok, hogy helyet adjanak a táncolni vágyó fiataloknak. [...]

Bár nincs a város központjában, azért a legkeresettebb helyek egyike a bőrösök klubja. A földszint is, akár csak az erkély, tele táncoló párokkal. Fazakas elvtárs, a főrendező segít abban, hogy ismeretséget kössünk a fiatalokkal. Ez azonban csak részben sikerül, mert a nagy tömegben csakhamar elveszítjük egymást. Szerencsére még előbb megismerkedtünk Faiverger Dáviddal és Berekméri Évával. Tőlük tudjuk meg, hogy az ifjak nagy része Herbák gyári dolgozó, akik rendszeresen látogatják a szombat esti bálakat. Dávid és Éva most ismerkedtek meg. S hogy jól szórakoznak, arcukról is leolvashatjuk.”

Egy következő beszámoló, *Ha szól a gitár. Hat klub szombat estéje* (1968. február 6.) jó pár évvel későbbi állapotokat mutatja be. Az eredmény felemásra sikeredett. A fásoknál és az Összhangban (ekkor Filimon Sírbu néven említik) zárt ajtókra talált a riporter, mivel mindkét helyen felújítási munkálatokat végeztek. A Viktória-klub és a bőrösök otthona a régi hírnevének megfelelően nagy tömegeket vonzott, olyannyira hogy a beszámoló

szerzője már be sem férhetett. A Vasútigazgatóság és a Carbochim klubjában pedig üzemi rendezvények voltak és esküvő, mivel a termeket bérbe szokták adni különböző eseményekre, de a fiatalok táncestéit már nem szervezték meg.

Az 1971. március 13-i felmérés ugyanazt a helyzetképet tárta az olvasó elé. Egyes klubokban rengeteg volt a táncoló fiatalság (így a fásoknál és a Diákművelődési Házban), az Összhangban kevés volt a résztvevő, mert a vállalat egyedül szervezte az estétet, ahelyett, hogy egy olyan üzemmel társult volna, ahol leginkább lányok dolgoztak, hogy legyen a fiúknak kivel táncolni, a Clujana klubjában esküvőt tartottak, míg négy másik klub (Vasas, Poligráfia, Someșul, Viktória-klub) kapui zárva voltak. A riporter keserűségére csupán 600-700 fiatal táncolt a városban aznap este, pedig ő több ezerre számított.

Következtetésként

A biografikus szövegekkel ellentétben, de a történeti anyagnak megfelelően a munkásújságok, folyóiratok a korszaknak megfelelő beszédmódot forgalmazták, a klubokat és a szórakozást, általában a szabadidős tevékenységeket a népnevelés, az öntudatra nevelés eszközeiként fogták fel. A hivatalos kultúra szócsövei voltak, és ez a hivatalos kultúra az átideologizált munkáskultúrát és népi kultúrát jelentette. A helyenkénti különbségek emlegetése ellenére egy közös jelleg, egy közös kultúra illúzióját promoválták, szubkulturák nélküli kultúra egyetemességét. Úgy beszéltek erről, mintha más kultúrák és kulturális preferenciák nem léteztek volna.

A városnak a sokszínűségét, a társadalmi rétegek közötti különbségeket nem lehet tetten érni a szövegekben, és habár a klubok emlegetése egy egész sor intézményt asszociált, ezek mintha egy kaptafára lettek volna húzva. Diák, egyetemista, munkás egyforma kultúrának a fogyasztójaként jelent meg, az üzemi klubok, a szakszervezeti klubok, a diákklubok, a kultúrházak, ifjúsági paloták ugyanazon direktívák mentén tarthatták fenn működésüket. Az egyre fokozottabb politikai és ideológiai áthangolás nyomán a teljes szabadidős tevékenység megszokott sablonok szerint alakult, a hatalom egyre inkább a teljes családot és a családi élet teljességét szerette volna a maga intézményeibe és kontrollja alá terelni. Külön figyeltek a téli időszakra és a vakációkra, amikor állítólagosan több szabadidőre tettek szert a fiatalok, és ekkor a kötelező munkán kívüli tevékenységek megsokasodtak, a propaganda egyre erőteljesebbé vált.

Tulajdonképpen kevés hasznosítható cikk jelent meg ezekben a sajtótermékekben, de a kritikák, a nevelés és ideológia nélküli szórakozás jelzései mögött ott találjuk a munkásklubok szórakozási alkalmait, a szubkulturális csoportosulásokat. Persze a hivatalos diskurzus dominanciájáról van szó, ezért nem volt várható a biografikus szövegekben felbukkanó szubkulturális értékek megjelenése, de a rosszallás, a kritikák mögött fölsejlenek egyes formáik.

Az ifjúsági csütörtök ideiglenessége mellett a hétfégi táncalkalmak továbbra is fenn tartották fontosságukat és elsőbbségüket, de a klubhelyiségek egyre-másra megváltoztat-

ták tulajdonosaikat, adminisztrációjukat, így működésüket is. De a táncalkalmak megmaradtak a fiatalok legfőbb szórakozási preferenciái között, és ezzel a hivatalos elvárásoknak és diskurzusnak nem minden esetben feleltek meg.

Érdekes megfigyelni, ahogyan a sajtóterméktől függetlenül az évek során nemcsak az ideológiai hatás erősödött, hanem maguk a termékek is egyre „olvashatatlanabbá” váltak. Elvonatkoztatva a klubok kérdéskörétől, bármilyen témáról olvasva ugyanaz a helyzet. A bikkfanyelv elburjánzása, a valós tények átszínezése folytán jogosan tehetjük fel a kérdést, hogy vajon a fiatalok mit olvastak, mit olvashattak ezekben a lapokban. Nagyon érdekes az is, ahogyan a gazdaság, a termelés és a kultúrmunka is számszerűsödik, grafikonokba rendeződik, a riportok pedig ezeket ismertetik, de mellettük a munkásokat is mindig megnevezik, akik az illető munkálatban részt vettek és többnyire kitűntek. Az *Üzemünk Élete* kapcsán kijelenthető, hogy az általában 4 oldalas lap számonként legalább 3-4, de inkább több munkásportrét közölt, fénykép vagy rajz formájában. Maguk a szövegek is – bármilyen apró dologról is szóltak – nevesítettek mindenkit, konkrét személyekhez kötötték a legelvontabb eszméket is. A számsorok, a személyek mégsem teszik konkrétta, személyessé a bemutatott jelenségeket, mert a szövegkontextusuk és bizonyára a való élet tapasztalatai ugyanazt a homogén hivatalos kultúrát hívják elő. Inkább az a céljuk, hogy legitimálják e jelenségeket, és a bikkfanyelv ellenére az igaz tények, a valóság illúzióját keltsék.